KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXI-ik évf. Julius, Augustus. 1886. 4-ik füzet.

SOKRATES ÉS KRISZTUS.

A keresztény vallás ember szerkesztette vallás. Az a világnak az Istenről és emberről hittant nyujt; az élet elméletét adja, továbbá egy legváltozatosabb történelmet s irodalmat tár föl. Hanem a keresztény vallás szolgái és hivei abban mindnyájan egyetértenek, hogy azt egy embernek — a nazárethi Jézusnak — életéhez és tanitásához viszik vissza. Megelégednek azzal, hogy mellette megálljanak vagy vele elhulljanak; semmi jobbat nem kérdeznek, mint birni ama szavát, melyet mondott, hogy: az utolsó napon megitéli őket. Eltölthették egész életöket az ő tanainak fejlesztésében, az egyház szervezésében és életszabályainak a végrehajtásában: de azért szeretnék, hogy a villám megsemmisitsen minden olyan munkát, gondolatot és cselekedetet, mely ellenkeznék az ő személyes tanitásával és példájával. Azt nem tekintenék megtiszteltetésnek önmagukra nézve, hanem csupán rágalomnak vele szemben, ha azt mondanák, hogy: általa megjavultak. Arra büszkék és boldogok ama tudatban, hogy annyi szent férfi és nő, kik méltók a világ bámulására, tényleg is megmutatták hitöket: de ama dicsőségből semmit sem csinálnak és a legtisztább öntudattal csak igy szólnak: „L e g y e t e k én követőim, mint én is követője vagyok a Krisztusnak.“ Az ő tana: az ők szabályok; az ő élete: az ők zászlójok; az ő jóslata: a reményök; és ő — az ember Jézus — önmaga a bizonyság, tanu és igazság.

Ebben a kereszténység szintén megegyezik minden vallással, mely valódi hatalommal bir az emberek között. Előbb vagy utóbb mindnyájan hivatkoznak személyekre, tekintélyre, alapitóra, szentekre, martyrokra, emberekre, kiknek élete az övékkel egybe forrott. Egy elvont tan kielégitheti a józanészt, a bölcs mondatok sorozata vezetheti az életet, a kijelentés megfélemlitheti a lelket, de csakhamar az emberek azt fogják kérdeni: „Ki mondta mindezt nekünk?“ „Ki hajtotta végre?“ „Micsoda fajtáju emberek?“ és igy az ember, vallás lesz. Többé nem a szabály, hanem a példány, a mit követnek: nem a tan, hanem az élet. Mert az ember valami megfogható (con-

eret) után sovárog; olyasmi után, mely előtte testből és vérből áll, hogy Istenhez és az erényhez való viszonyát egyesitse. És igy nem sok idő kell arra, hogy a vallás történelmében a nagy név lesz az, s nem a nagy eszme, a mihez a hódolók ragaszkodnak. „Ecce homo" ez a változhatatlan hang az egész világon.

Valójában bámulatos, hogy néha valamely isteni adomány által egy-egy ember mily magasra emelkedik, hogy lesz teljes emberré? Ennek oka az, hogy azt adott, a mire kortársainak szüksége volt; birt mind azzal, a mit a világ kivánt; ha egy dologban jó volt: akkor mindenben jó volt; s istentelenség lenne kételyt támasztani ellene bármi tekintetben, jóllehet sok lényeges dologban sem jót, sem roszat nem tudunk róla.

Az ó-korban élt egy nagy bölcs. Számos tanitványát mindig élénk figyelemben tartotta; befolyása a föld legmiveltebb országaiban elterjedt; a nevéről nevezett iskola fenmaradt nemzedékről-nemzedékre, és tana hatással volt más bölcselmi iskolákra is évszázaknál tovább. És mégis teljesen semmi bizonyosat nem tudunk róla, életéről, müveiről, sőt még azt sem, hogy mikor élt; s minél inkább akarunk róla tudni, annál homályosabbá lesz előttünk. De azt tudjuk, hogy volt egy Pythagoras nevü ember, és hogyha tanitványai meghallották, hogy az ő tanának valamelyik ágát kérdésessé tették, elégnek tartották csak annyit felelni: „azt ő mondotta."

Mi mosolygunk e kétségbe nem vonható hiten egy emberben, ki előttünk csak egy név volt. De mit különbözik ez attól az eljárástól, mely szerint Fox Györgynek, Rousseaunak, Mill Stuart Jánosnak, — hogy élőket ne emlitsek — a neveit hivei, mint egyedüli tekintélyt elégségesnek tartották bármely tanra nézve? Pedig az elsőnek vallása képtelenség lenne, a másodiké botrány s a harmadiké jégkorszak.

De tisztelet az emberi természetnek, az ilyen szentet ritkán fogadja el; az emberek nem elégednek meg az egyoldalu s fogyatékos jellegü vallással. A ki tekintélyét a világon vagy az embereknek bizonyos száma között legalább egy ideig meg akarja alapitani, annak valódi embernek kell magát mutatni, ugy szivben, mint értelemben, útnak, életnek és igazságnak kell lennie. És minden vallásnak, minden vallásfelekezetnek, minden bölcselmi rendszernek, mely a vallás helyét foglalja el, volt individualis istene, hőse, martyrja, tanitója, prófétája, a ki nevét és természetét a hitnek kölcsönözte. Az ilyenre hivei büszkén hivatkoznak s benne minden körülmények között megbiznak.

Ilyen egyénisége a keresztény vallásnak Krisztus, de a kiről sokan azt mondják, hogy neki is, mint minden más embernek voltak fogyatkozásai. Ugy tartják, hogy nem nehéz az ő hibáit kimutatni, s valójában ki is vannak mutatva. Ezek közül kettőt tartanak legrosszabbnak, t. i. hogy egy sereg disznót elpusztit, s megátkozza a fügefát. Állitják, hogy a földön elég szent és hős volt, épen olyan jók, mint ő; de sem azok, sem ő nem ideálok, és egyebet ő sem igényelhet, minthogy szobrát a másokéval felállitsák, (mint volt a Severus császár kápolnájában), egy pantheonban, melyet a hálás emberiség a nagy szellemeknek szentel.

Azok, a kik nem tartják Krisztust egyedülinek, páratlannak, legtöbbnyire Sokratessel hasonlítják össze. Megjegyzendő azonban, hogy nem a görög tudósok, kik ismeretesek voltak az ő korával, a legfőbb magasztalói Sokratesnek. Az ő neve igen kedvencz név, épen ugyanazoknál az embereknél, a kik hajlandók az ó-kort kicsinyleni, s annak müveltségét tulhaladottnak s olyannak tartani, mely nem érdemes a 19-ik évszáz figyelmére.

Mivel Sokrates életének sok érdekes mozzanata hasonló a Krisztuséhoz, vegyük vizsgálat alá, vajjon mennyiben lehet illő versenytársa a názárethi ács fiának.

Látom Sokrates világra jövetelét, több, mint négy évszázzal Krisztus születése előtt egy olyan országban és városban, mely a dicsőség magaslatán állott. Látom felnőni és neveltetni a legtökélyesebb intézmények közepette s olyan értelmi légkörben, milyet a világ alig ismert. Látom városát, miként nyer felségi jogot millió alattvalók felett; s lesz bámulat tárgya fiainak és irigysége ellenségeinek Látom miként használja hatalmát, vagyonát, nem úgy, mint a szomszédos despota fejedelmek, csak érzéki gyönyörökre s fényűzésre, hanem a lélek müvelésére, az ipar, művészet, kereskedelem felvirágzására. Látom a szépművészeteket, szónoklatot, költészetet, s bölcselmet a legmagasabb fokra emelkedni. Látom a nemzeti intézményeit egy szabad népnek, hol az egész az egész által kormányoztatik.

Hát mit szóljak a tökéletességig fejlesztett nyelvökről s idealis, vallásos intézményeikről?

Ilyen befolyás alatt neveltetett Sokrates. S erényéért, igazságszeretetéért, mértéklettsségéért, bátorságáért megnyeri honfitársai bizalmát és szeretetét. Bölcsesége által olyan hirnevet szerez, milyet kortársai közül senki. Magát folytonos isteni befolyás alatt érzi. A helyes és nem helyesről való élénk felfogásánál fogva fájt neki, hogy

polgártársai, kik ugyanazon körülmények között nőttek fel, mily sok fogyatkozással birnak. Ugy érzi, hogy neki kell őket kötelességeik teljesitésére serkenteni; az igaz és helyes iránt érzékeit felébreszteni; a sötétben tapogatódzókat világosságra vezérelni. Ez indokból odahagyja mesterségét, mely abban az időben tisztelettel és haszonnal járt; elhagyja még családját is, csakhogy az atheniek lelkébe uj lángot gyujtson. E czél elérésére a társalgást választja; ő se nem szónok, se nem költő, se nem felolvasó, hanem társalgó. Mindenkit megszólit utjában, s különféle kérdések által oktatja az erényes életre, a törvények tiszteletben tartására.

Harmincz évig müködik igy szülővárosában, ösztönözve annak fiait az önmagok megismerésére, felhasználva mindenféle értelmi eszközt, mit valaha tanitó megkisérlett. Számos hallgatót vont maga körül: ifjakat, külföldieket, hirneves polgárokat, szónokokat, államférfiakat, s olyanokat, kik a közügyek teréről visszaléptek. Mindezeket élőszóval (mert irásban nem hagyott hátra semmit), oktatta teendőikre s idejök jól felhasználására. Némelyek szenvedélyesen szerették, sokan féltek tőle s egyszersmind bámulták; az athenebeliek nagy többsége állandóan boszankodott reá, mivel azoknak könnyelmü, fényüző életmódjaival nem rokonszenvezett, s több kedvencz terveiket sokszor ellenezte. Végre a harmincz évi nem tetszés gyülöletté változott. Bevádolják, hogy az ifjakat elrontja, s uj isteneket hoz be az államba. A vádat ugyan azzal a komolysággal, gunynyal, nyugodtsággal és tréfával hallgatta, mint a hogy minden dolgot tekintett. Gunyoros feleleteivel s azzal, hogy ez ügyet komolyan tárgyalni nem is lehet: biráit nagyon felboszantotta. Csekély szótöbbséggel halálra itélik.. Az itélet előtt, mivel hazája törvényét tiszteli, meghajol; a megmentés eszközét elútasitja; barátaival fogsága tartama alatt a lélek legfőbb rejtélyeiről, halhatatlanságáról beszélget; és a legnagyobb nyúgodtsággal hal meg siránkozó tanitványai, hívei közelében azzal a teljes meggyőződéssel, hogy majd ismét találkozni fognak.

Az ő tiszta élete, bölcs mondásai, mély és jóslatszerü gondolatai meg vannak örökitve tanitványai által; neve elterjedt az egész világon, mint egy hősnek, szentnek és martyrnak, ki az erény védelmezése miatt esett el.

Valójában mind élete, mind halála dicső és magasztos volt, mert ezek által az embereket jobbakká igyekezett tenni és közelebb vinni Istenhez. És mégis a midőn Sokratest ugy állitják elömbe, mintegy bizonyitékát annak, hogy más országok és más hitelvek is hozhatnak létre a názárethi Jézushoz hasonlót, ugy vélem, hogy azok,

a kik a Xenophon és Plato tanitóját a Péter és János tanitója elébe teszik : a történelmet visszafelé olvassák.

Mindenkinek azonnal szembetünik a két lélek történelmében az érdekes hasonlatosság: a feddhetetlen élet; minden más foglalkozásról való lemondás (ezt Newman tanár Krisztusnál hibául rója fel, mig Sokratesnél meg sem emliti); minden más köteléktől való megválás, csakhogy embertársaikon segithessenek; nélkülözés az életben; az odaadó készség mindenkit szellemi táplálékban részesiteni; a rettenthetetlen bátorság, melylyel az emberek igazságtalanságaival szembeszállott; a körülte gyülekező sokaság, hogy hallgathassa; egy néhánynak iránta mutatott önfeláldozó szeretete, sokaknak furdalt lelkiismerete, a hatalmasoknak iránta tanusitott ellenségeskedése, irigykedése és megvetése; bölcs mondásainak és mélyreható gondolatainak megőrzése s rendszerbeszedése tanitványai által; az ellene felhozott vád, az elitéltetés, halála.

A felhozott hasonlatosság mellett mindenki előtt szembetünő lesz a nagy ellentét is. A Krisztus születése egy olyan nemzet kebelében történt, mely sokat hasonlit jelentéktelen kiterjedésében az athenebeliekhez, de minden egyébben ellenkezik — a zsidó nép büszke, elszigetelt, vonakodik elismerni a hatalmát annak az államnak, mely meghóditotta; a felszabadulás reményét táplálja; hite emelkedett, de babonával vegyes, más népek között él, de nem olvad be egybe sem. Krisztus nem elegyedik politikai dolgokba; tanitványait egyszerü és miveletlen emberek közöl választja; müködése nem harmincz, hanem csak három évre terjed és diadalának kezdetén lépik le az élet szinpadáról. Mindezekből érdekes következtetést lehet vonni a két egyén jelleméről s befolyásáról. De ugy hiszem, az ilyen hasonlóságok és ellentétek kevés fontossággal birnak az összehasonlitást illetőleg. A fődolog a mód, az eljárás, melyek által a két nagy szellem érintkezett az emberekkel.

Kezdjük a külsővel, a modorral. Milyen élénken van Sokrates előnkbe állitva az ő legszenvedélyesebb bámulói által! Durva, darabos, mint tanitványa Diogenes; éles, gúnyoros, vagdalódzó; ellenfelét mindenféle csellel igyekszik törbe keriteni: élczelődik s gúnyosan leneveti ellenfelét; kigúnyolja a bölcsek tanácsát; a méltóság és gyöngédség jelentését nem ismeri. Bámulói azt mondják, hogy ez az ő modora volt; s hogy ő az érdes kagylóhoz hasonlitott, melynek belseje drága gyöngyöt rejt.

De az ilyen egyén megnyerheti-e szivünket, mint az, kinek minden tette csupa gyöngédséggel és finomsággal párosult. Krisztus

a népek zsarnokait is szelid méltatlankodással dorgálta; a megrögzött bünös követőit is gyöngéd szemrehányással illette; sohasem gunyolódott, sohesem volt hideg, durva még egy koldushoz sem; az elesettet is felkarolta és az övéihez különösen olyan volt, mint egy szép áprilisi meleg nap.

Vagy vegyük tanitásaik tárgyát. Mindkettő az erényről, igazságosságról s embertársaink iránti kötelességekről beszél. De a Sokrates erénye: az akkori idők erénye volt; olyan erény, mit a törvény megkövetelt s mit a költők megénekeltek; az igazságosság olyan, a mely barátokat jutalmazott, az okosság, mely az ellenséget rászedte, a bátorság, mely csatákat nyert s a mértékletesség olyan, mely az egészséget fentartotta. Mindezek olyanok voltak, miket az emberek már tudtak vagy tudniok kellene; olyanok, miket velök kérdések által meg lehetett értetni; miktől egy pillanatig tudatlanság miatt eltérhettek, de ujból visszanyerhettek magábaszállás és gondolkozás által. Sokrates a görög moralistáknak elfogadott nézetén tul nem ment; sőt az athenebelieknek az emberiségről való szabadabb elvü és magasztosabb eszményét elvetette s a spártaiak szükebb látköréhez ragaszkodott.

Állitsuk ezekkel szembe már most a Krisztus nézetét, mely nemcsak a külső cselekedeteket tekintette, hanem az indokok mélyére hatolt, mely azt az igazat és nem igazat mutatta meg, miről a törvény nem szól; és hogy a törvénynek betöltése több a farizeusok és irástudók igazságosságánál. Krisztus szerint csak egy erény van barát és ellenség, jó és rosz ember iránt. Ő az igazsághoz kegyelmet, a mértékletességhez tiszta gondolatot, a bátorsághoz megbocsátást és az okossághoz önfeláldozást csatol; ő uj erényt teremt és a régi vétket megsemmisiti; az ő országa nem e világból, nem e korból való, hanem egy uj világból, egy uj korból, melynek törvényeit nem emberek, hanem Isten alkotta. Sokratesnél a lényeges ismeret: a tökéletesség; Krisztusnál: a törekvés. Sokrates igy szól: vesd meg önmagadat, ha nem vagy jó; Krisztus azt mondja: remélj, ha megpróbálod jó lenni. És különösen mig a Sokrates erkölcse csak görög, addig a Krisztusé nincs nemzetiséghez kötve és egyetemes az alkalmazásában.

A fennebbiekkel közetlen összeköttetésben lássuk természetünk melyik részéhez beszél a két tanitó. Sokrates mindig az értelemhez, a fejhez. Szerinte az erény: bölcseség; olyan tudomány, melyet épen ugy kell tanulni, mint bármely más tudományt vagy müvészetet, szobrászatot, szónoklatot vagy hadi tudományt. Csak az esztelenek

vétkesek, csak a tudatlan emberek gyengék, csak a bölcsek erényesek. Az ő élcze, iróniája, kérdései, tanitásai, hatalmas didacticai erélye, melylyel elragadta s barátait megbűvölte: kezdettől végig egyszerüen értelmi és észbeli gyakorlat volt. A szellem világába, a szivbe ritkán, vagy sohasem hatolt be. Ebben Krisztus, mint mindnyájan jól tudjuk, u'olérhetetlennül felülmul minden más tanitót. Krisztus szerint a sziv minden; az erény felhevülés; és a teremtés harmoniájának kulcsa nem az ismeret, hanem a szeretet. Arról, a mit mi a sziv alatt értünk, Sokrates nem szól semmit. Ezért az ő rendszere száraz és rideg mindazoknak, kik szenvednek, elnyomatásban élnek, s a kiknek vétek terheli lelkiismeretöket.

Vegyük most vizsgálat alá az indokokat, melyekkel hallgatóikat nevelni és megjobbitani akarták. Az önérdek elméletét szebben nem lehetett volna kifejteni, mint a hogy Sokrates tett. Ő sokat ád a földi boldogságra, a testi egészségre, fizikai kényelemre, a jó kormányra és az emberek becsülésére. És ámbár néha azt állitja, sőt saját életével is bebizonyitja, hogy a helyest cselekedni kell, nem veszi számba, mit mivelnek ezért velünk az emberek; ámbár éles szemmel tekintett a jövő élet felé, de még sem kell felednünk, hogy ez indokokat, a lelkiismeret helyeslését és a jövendő boldogságban való bizodalmát legutolsó tanitásakor hozta fel; ezeket szerinte csak azok a kevesek érthetik meg, kiknek a philosophia kijelentette világosságát, s hogy haldoklása közben mindig arra emlékeztette barátait, hogy neki ugyis bizonyosan nemsokára meg kellett volna halnia.

Az igazat, helyest azért kell cselekednünk, mert az az atya akarata, mivel iránta szeretettel tartozunk, mivel van egy más világ, hol mindez kiegyenlitődik, s e világban a mi lelkünk egyesülni fog az övével; mivel a hol van a mi kincsünk, ott lesz a mi szivünk is; és hogyha Isten életünket kivánja, inkább áldozzuk fel azt, mintsem hogy törvényét megszegjük — ezeket nem lehet feltalálni Sokrates tánitásaiban. Tudjuk, hogy Krisztus mikép buzditott mindenkit, hogy szivességet mutassanak, a nélkül, hogy jutalmat várnának, nem azok iránt, a kik fizetni tudnak, hanem azok iránt, a kik szükségben vannak. Tudjuk, hogy minő társalgásba ereszkedett a parázna életet nyiltan folytatókkal is. Sokratesről épen a kedvencz tanitványa egészen máskép nyilatkozik. Krisztus volt az első abban is, ki a nők helyzetét emelte s az egyházban is nekik munkakört jelölt ki. Sokrates midőn az erény követésére buzdit, a bünösöknek nem nyujt reményt és bocsánatot.

Egy másik fontos kérdés, hogy a biztositásnak minő szilárd alapját nyujtotta mindkét tanitó tanitványainak? Annak a ki uj életet kezd, az erény és lélek természetét vizsgálja, lenni kell egy olyan választott itélőbirájának, a kire támaszkodjék mintegy biztos alapra. Kétségkivül Sokrates tanitványai közül többen örvendettek volna, hogy ő legyen hitöknek sziklájok és erősségök, hogy minden cselekedetöket és terveiket az ő tévedhetlen itéletére bizzák. De épen ez az, a mit ő nekik meg nem engedett, állitva, hogy ő nem tud semmit, tanitani sem tud semmit; s hogy ő csak a már bennök meglevő tehetségeket fejlesztheti: s igy őket teljesen önmagukra utalta. Némelykor a görög jósdákhoz is utasitotta.

Való, hogy Sokrates kegyes, vallásos ember volt, a mint az az ő korában értetődött; híven teljesített minden szolgálatot az istenekkel szemben. A természeti vallás érveit ritkán csoportosította valaki úgy, mint ő; de azért az Isten igaz ismeretében mégis alig tett némi haladást, sőt nagy kortársáról, Anaxagorásról, ki korának legtisztább gondolkozásu tudósa volt, megvetéssel nyilntkozott, hogy a szép nap-istent, Phoebust, egy izzó tömegnek merte nevezni.

Krisztus egészen más alapot vett fel. A kérdésekre egyenes feleleteket adott, a nehézségeket megoldotta; a gyengéket erősitette, az Istent lehozta az emberekhez, s élő hitet keltett fel iránta: biztositotta, hogy a kik a szent lelket kérik, azoknak megadatik — igy Isten lett az embereknek állandó erősségük, szilárd alapjuk, melyen megnyúghatnak. Sokrates a földön a legjobbat cselekedte, de Krisztus az eget nyitotta meg.

És most lássuk az összehasonlitás legutolsó alapját illetőleg, mi volt az eredmény? Midőn Sokratest azzal vádolták, hogy az ifjakat elrontja, ellenségei egész diadallal mutattak némely legkedvesebb barátaira és rendes követőire, kik a városnak leghitványabb tagjaivá váltak úgy a magán, mint a társadalmi életben. E vádat méltán visszautasitották azon az alapon, hogy ő szüntelen intette őket tisztességes élet folytatására és hogy csak életük becsületes részét töltötték az ő társaságában. Azért nem lehet Sokratest hibáztatni, hogy nem volt elég hatalma az emberek szivét megváltoztatni. Az nem az ő hibája, hogy ha azok, kiket az ő tana önmagokra utalt, méltatlanoknak mutatták magokat az önmivelésben. Hanem a midőn őtet, mint hőst és szentet a mellé állítják, kinek élete és halála első sorban tette az apostolokat azzá, a mivé lettek; s egymás után téritette meg a zsidókat, görögöket, rómaikat, barbárokat; a ki új erényt s erkölcsöket teremtett, a régi romokon új kort alapitott; mi-

dőn az Alkibiades tanitóját a Pál apostol tanitójával egy sorba helyezik: ez nem egyéb bántalomnál, sértésnél.

A Krisztus tana reális, élő, életet adó; ő ideális ember s minden ember követheti, mint legtökéletesebb példányképet. A mint létezett e földön: ugy létezik a láthatatlan világban. Washington, Milton, Szent Lajos, Szent Bernárd, Aurelius, Sokrates, Mózes és Budha nevei elenyészhetnek, de az ember fia, az ember Krisztus Jézus, mint az emberiség fenséges eszményképe élni fog mindörökké az Atya dicsőségére.

Az Unitarian Review után:

KOVÁCS JÁNOS.

HÁZASSÁGÜGYI BIRÁSKODÁSUNKRÓL.

Erdély és Magyarország tényleges egyesitése óta maholnap két évtiz telik le. Nem czélunk itt rámutatni azokra az áldozatokra, melyeket ez egyesülés érdekében az egykor önálló Erdély meghozott, mert azokat egy mindnyájunkat lelkesitő nagy eszmének, a magyar állameszmének hozta meg, s ezért bármely áldozatra készek vagyunk most is. De lehetetlen fel nem jajdulnunk, midőn kénytelenek vagyunk tapasztalni, hogy az az Erdély, mely a mohácsi vész után az üldözött magyar alkotmányosságnak, magyar nemzetiségnek és müveltségnek menhelye és fentartója volt, s mely a vallás-szabadság biztosítására már 1557-ben törvényt hozott: a királyhágóntuli testvérek részéről nem egyszer mellőztetés, lenézés, sőt gúny tárgyává is tétetik.

Mellőzik, lenézik, gúnyolják úgynevezett „specialis érdekeinket“, sőt nem kimélik egyházainkat sem.

Különösen ellenünk unitáriusok ellen fordúlnak.

Az erdélyi házasságok örve alatt megtámadják autonomiánkat; a közéletben, a hirlapokban, az országházban, szóval a hol csak lehet, csorbát akarnak ütni házasságügyi biráskodási jogunkon.

Érdemeljük-e ezt? okot szolgáltattunk-e erre?

Való, hogy Magyarországon a házassági jog rendezetlen volta, s a válóperbeli eljárás sokfélesége zavart és jogbizonytalanságot idéz elő. De hát az általános házassági jog behozatalát mi gátoljuk-e?

Nem teszünk egyebet, mint hogy állami törvények által biztosított százados jogainkat a törvény korlátai között gyakoroljuk.

Indokolt és czélszerü-e tehát első sorban épen az ellen az egyház ellen fordulni, mely a szabadelvüségben s egyházi és nemzeti culturális missiója teljesítésében a magyarországi többi egyházak által magát nemcsak túlszárnyaltatni nem engedi, hanem a magyar névnek a tengereken túl is becsületet szerez.

Hosszasan tűrtünk és hallgattunk. De már kénytelenek vagyunk felszólalni, mert sajnosan tapasztaljuk, hogy mind gyakoribb

és kiméletlenebb ellenünk a támadás, melyet ugy látszik az vezet: calumniare audacter, semper aliquid haeret.

Nem nyomhatjuk el azonban fájdalmunkat, hogy most, midőn háromszáz éves mult s mondhatni ugyanannyi ideju küzdelem, szenvedés és hányattatás után azt hittük, hogy az anyaországgal való egyesülés által biztos révpartra érve immár megpihenhetünk s erőnket és időnket magasztos egyházi és magyarnemzeti művelődési czéljaink elérésére háboritatlanúl szentelhetjük: törvény biztositotta jogainkat saját testvéreink alaptalan támadásaival szemben is védelmeznünk kell.

A támadók között Sztehlo Kornél a zászlóvivő. Első sorban tehát vele kivánunk foglalkozni.

Nevezett ügyvédtől „A házassági elválás joga Magyarországon és Erdélyben" czim alatt mult évben egy könyv jelent meg, melyben szerző a mi házassági perrendtartásunkat is ismerteti s házassági elválási jogunkra vonatkozólag oly nézeteket közöl, melyek merőben alaptalanok s melyeket megjegyzés nélkül nem hagyhatunk.

Szerző mindjárt előszavában kifejezi, hogy ő a házasság felbonthatóságának hive. „Negyedfélszáz év óta be van az hozva nálunk — úgy mond — a magyarhoni két evangelika egyházban, az erdélyi reformált egyházban, az ág. hitv. szászoknál, az unitáriusoknál" . . . „Ha a házasság már nem az — mondja a 10. lapon — a minek fogalmilag lennie kell, a minden életviszonyokra kiterjedő osztatlan közösség, ha ennélfogva azon czélok, melyek végett a házasság van, el nem érhetők, ha a házastársak közötti egyenetlenségek, ha egyik vagy mindkét fél vétkei folytán a társadalmi rend és a közerkölcsiség érdekei veszélyeztetve vannak, akkor az államnak nemcsak hogy érdekében nem áll egy ily viszonyt továbbra is fenntartani, hanem kötelessége ezen, a házassági intézményt és erkölcsi rendet megmételyező állapotnak véget vetni. A házasság felbontása mellett bizony senki sem lelkesűl. Szomoru orvosság az, melylyel egy beteg organismust kell meggyógyitani. Mert a szerencsétlen házasság vészthozó kór, mely ha gyógyithatatlanná válik, megmételyezi az erkölcsöt, szülője a bünnek és anyagi romlásnak. Társadalmi rákfene az, mely meggyökerezvén a család korlátjait túlhágja és ragályos betegségként megtámad más családokat és pusztit, a hová ér. A szerencsétlen házasságban a házassági czélok egyike sem érvényesül. Az erős férj többé nem védi a gyönge nőt, a gyönge nő nem símúl a védő férfikebelre, nem keres és nem talál ott védelmet. Gyülölet váltja fel az odaadó szerelmet, mely annál fék

telenebb, minél inkább érzi a köteléket, mely őt a gyülölt személyhez leláczolja. A vad szenvedély a bűn örvényébe kergeti a szerencsétleneket, kik egymástól szabadulni nem tudnak. A visszatorlás ördöge ugyanazon bűnre ösztönzi az ártatlant, a mely miatt a másikat gyülöli, megveti. Ha ő, miért nem én? s az eredmény az, hogy bűn bűnt szűl és angyalok buknak, mert — szerencsétlenek."

A házasság felbonthatatlanságának tanát a katholikusok állitották fel és tartják fenn mai napig is. Az erdélyi két evangelika egyház és az unitáriusok a felbonthatóság elvét vallják. Sztehlo Kornélnak mégis az „erdélyi házasság" szálka a szemében. „A házassági elválás kérdésének állami rendezése" — irja a 3. lapon — „az egyházi biróságok törvénykezési jogának házassági ügyekben való megszüntetését vonja maga után, a mi által — nem czélzunk ezzel a katholikus szentszékekre — a magyar törvénykezés jó hirneve csak nyerni fog." „Kolozsvár — szerinte — nem lesz többé a válófeleknek, illetve a boldogabb házasságra törekvőknek Gretna-greeni kovácsa."

Ha szerző a „Pesti Napló" 1886. ápril 5-iki számában nem maga irta volna, hogy ő jó magyar és jó protestans, azt kellene hinnünk, hogy a katholikus egyház hivei közé tartozik s egyenesen annak megbizásából és érdekében fogott tollat.

Avagy mint vélekedjünk arról, ki a kath. szentszékek ellen nemcsak támadást nem intéz, hanem többi közt azt állitja, hogy a róm. kath. vallásu fél az elvált protestans féllel mindaddig érvényes házasságot nem köthet, mig utóbbinak házastársa életben van; a ki a róm. kath. egyházi törvényekről azt mondja, hogy azok állami törvény erejével birnak, de a többi felekezetek egyházi törvényeinek ily hatályt nem tulajdonit.

Házassági jogunk rendezésének Szt. K. szerint két nagy akadálya van: az egyik a polgári házasság, a másik a házasság felbonthatósága elleni reactio. Honnan támad ez a reactió? Ki akadályozta meg a törvényhozást a polgári házasság behozatalára irányzott lépésében; melyik egyház állitotta fel azt a tant, hogy a házasság felbonthatatlan; a házassági jog terén melyik egyház ignorálja az állami törvényeket; kikért kellett az 1868. LIII. t. cz. áttérésre, hirdetésre vonatkozó 5. 9. 10. §-ait alkotni; melyik egyház lelkészei kivánnak itt-ott ma is az idézett t. cz. 12. §-a ellenére reversalist? Szerző bizonyára jól tudja, hogy ez az egyház nem mi vagyunk.

Támadása élét miért forditja tehát épen ellenünk?

Hogy a házasság felbonthatóságát elvül valljuk s ezzel Európának némely müvelt államát évszázakkal megelőztük, bününkül felróható nem levén, mi által szolgáltatunk okot a támadásra?

Azzal, hogy a házasság felbontása körül visszaéléseket követünk el: mert mig a kath. szentszékek szándékosan, a világi törvényszékek nagy ügyforgalmuk miatt a válópereket évekig elhurczolják, az erdélyi ev. református és az unitárius egyházi biróság a pert gyorsan lejártatja, a tarthatatlan házasságot mielőbb megszünteti — vagy szerző szavaival „a társadalmi rákfenét“ igyekszik mentől hamarább kiirtani.

Házassági perrendtartásunknak különösen az illetőséget és az egyoldalu folyamodásos eljárást szabályozó §-ait ostromolja. Ezeket az állami törvényekkel összeütközőknek tartja.

„Az erdélyi reformatusok házassági perrendtartása szerint, valamint az unitáriusok egyházi törvénye (Hprdts. 78. és köv. §.) szerint azon esetben — irja a 81. 82. lapon — midőn valamely róm. kath. vagy hasonló szervezetü egyházból a reformatus illetve unitárius egyházba törvényesen átlépett házastárs az elhagyott egyház hitelvei szerint egyházi vagy világi biróság részéről megelőző peres eljárás folytán hozott ágy- és asztaltóli ideiglenesen vagy végképen különvető itélet alapján magára nézve végelválasztó itéletet kimondatni óhajt, nem szükséges a pert a házasság végfelbontása iránt előbb alperes biróságánál folyamatba tenni, hanem az áttért fél egyoldalu folyamodása folytán és a másik fél meghallgatása nélkül felbontható a házasság.“

Minthogy szerinte ezen egyházi törvényünk az 1868. 48. t. czikkbe ütközik, a polgári biróságoknak az ekép felbontott házasságokat az unitárius félre nézve továbbra is fennállóknak és az ilyen fél által ujabban kötött házasságot érvénytelennek kell tekinteniök.

Ezt ő ekép motiválja: az 1868. 48. t. cz. 1. §-a világosan mondja, hogy a vegyes házassági válóper első sorban alperes illetékes biróságánál inditandó meg. A kath. szentszéknél a kath. felek közt előbb lefolyt per csak ágy- és asztaltóli elválasztásra irányult és nem volt vegyes házassági válóper, arra tehát az idézett t. cz. intézkedései nem alkalmazhatók: az unitárius házassági törvényszéknél folyamatba tett eljárás ezen per folytatása gyanánt nem tekinthető, mert ez egészen uj s mint vegyes házassági válóper az 1868. 48. t. cz. rendelkezései alá esik.

Jellemzi szerző elfogulatlanságát, hogy ámbár a reformatusokat

az unitáriusokkal egyszerre emliti, első sorban az unitáriusok egyházi törvényét mondja az állami törvénynyel összeütközőnek.

Kétséget nem szenved, hogy ha itt ujonnan inditandó önálló vegyes házassági válóperről lenne szó, ez az 1868. 48. t. cz. értelmében lenne folyamatba teendő.

De ez a per teljességgel nem uj per. Megelőzőleg már peres eljárás ment végbe, annak rendjén jogerejü itélet kelt, melylyel a róm. kath. vallásból áttért félre nézve ágy- és asztaltól való különvetés mondatott ki s ekép a Hprts. 78. §-ban foglalt eljárás az előbbi pernek folytatása.

A jelzett esetben az áttért félnek nem kell a házastársára nézve illetékes biróság előtt pert kezdeni, sőt ez nem is lehetséges.

A 78. §. szerinti eljárás főfőfeltétele, hogy az áttérő félnek róm. vagy görög katholikus vallásunak kellett lennie s mint ilyen felett kellett a különvető itéletnek hozatnia, tekintet nélkül arra, hogy a lejárt perben fel- vagy alperesként szerepelt.

E szerint feltehető, hogy az áttért fél az előző perben vagy katholikus vagy protestans ellenféllel állt szemben.

Első esetben (ha t. i. az ellenfél katholikus vala) az ágy- és asztaltól való elválasztást kimondó itélettel a per mindkét házastársra nézve teljesen befejeztetett. Uj pert inditani a kath. valláson maradt házastárs ellen felesleges, sőt nem is lehet, mert a kath. szentszék hitelveinél fogva a házassági köteléket a fenforgó alapon végleg nem bonthatván fel, separationál egyebet ujabb itéletében sem mondhatna ki s ugyanazon dologért kétszer perelni s két itéletet kivánni nem lehet

Az az érvelése sem állhat meg szerzőnek, hogy a korábbi kereset csak ágy- és asztaltól való elválasztásra, nem pedig a kötelék végleges felbontására volt irányozva s a most felbontást kérő fél ellenfele nem a felbontási kérelem ellen védekezett, mert ama per kath. felek között kath. szentszék előtt folytattatván, a keresetet a kath. egyh. törvények ellenére a kötelék felbontására intézni s ily petitum ellen védekezni semmikép sem lehetett volna.

A mi már a második esetet illeti, (mikor t. i. a szentszék előtti per vegyes volt), erre szerző nem is gondolt. Ebben az esetben lejárván a szentszék előtt a válóper, az iratok áttétetnek az 1868. 48. t. cz. értelmében a felperes protenstans fél illetékes biróságához, mely felperest a házassági kötelékből végleg kioldja. Alperes mint katholikus azonban továbbra is a kötelékben marad, azaz a thoro et mensa el van választva, de ujabb házasságot nem köt-

het. Ekkor áttér az unitárius vallásra s az 1868. LIII. t. cz. 8. §-a szerint az elhagyott egyház hitelvei rá nézve többé semmiben sem lévén kötelezők, jogosult lesz házassági kötelékét magára nézve is felbontatni s e jogát érvényesiteni akarja. Miként tegyen eleget szerző kivánságának, ki ellen inditsa meg a válópert az 1868. 48. t. cz.-nek megfelelőleg, midőn voltaképen már alperesithető házastársa nincsen. Vajjon a nyert szentszéki itélet alapján per viam instantiae ekkor sem kérheti saját egyházi biróságánál azt, hogy a házastársára nézve már jogérvényesen felbontott házasság rá nézve is végleg felbontassék.

Melyik állami törvény rendeli, hogy ily esetekben az unitárius vallásu fél magára nézve végelválasztó itéletet nem hozathat s melyik állami törvénynyel ütközik össze ez esetben az unitáriusok egyoldalu folyamodásos eljárása?

Az 1868. 48. t.-czikkel nem, mert ebben az az elv nyert kifejezést, hogy vegyes házassági válóperben mindenik félre nézve egyedül saját illetékes birósága, saját hitelvei alapján hozhat kötelező itéletet; ennek az elvnek pedig teljesen elég van téve azzal, hogy a korábbi perben az egyik részére, az utólag folyamatba tett perben pedig a másik házastársra nézve hozatott itélet.

Az idézett t.-czikkben csak anyagi elv lévén felállitva, az ezen elv érvényesülésére szolgáló módozatok meghatározása vagyis az eljárás megállapitása autonomiájokból folyólag az egyházak jogkörébe tartozik, mivel különben az emlitett t. cz. intézkedése sok esetben irott malaszt maradna.

Például: az unitárius vallásu felperes a róm. kath. vallásu alperes ellen az utóbbira nézve illetékes szentszéknél a házassági kötelék felbontása iránt pert indit; a kath. szentszék az ilyen keresetet, mint hitelveibe ütközőt nem tárgyalja, hanem visszautasitja, felperes ekkor keresetét kérvény mellett a rá nézve competens unitárius egyházi bírósághoz nyujtja be s ez utóbbi az ügyet tárgyalván, felperest a házassági kötelékből végleg kioldja.

Vajjon erre is azt mondja-e szerző, hogy az unitárius egyházi biróság itélete érvénytelen, mert az állami törvénynek (az 1868. 48. t. cz. 1. §-ának) nem tétetett elég; alperesre nézve nem hozatott előzőleg itélet s a periratok nem tétettek át. Nem mondja, mert a világi törvényszékek által követett gyakorlat megczáfolná.

És ha az ilyen itélet nem törvénybe ütköző, miért ütköznék inkább törvénybe az az itélet, mely megelőző peres eljárás rendjén kelt itélet alapján hozatott.

Még más példákra is hivatkozhatnánk. Szerző szerint, ha tisztán katholicus házasság esetében felperes a kereset beadása után protestans vallásra áttér, azon kérelmének, hogy a per az 1868. 48. t. cz. 1. §-a értelmében a törvényszékhez áttétessék, a szentszék eleget tenni nem tartozik, de hogy miért nem tartozik, szerző elhallgatja, holott állitását az idézett törvény nem támogatja, abban általában vegyes házassági válóperről lévén szó, tekintet nélkül arra, hogy a házasság a per meginditása előtt, vagy folyama alatt vált vegyessé; de nem is venné felperes ezen áttételnek hasznát — folytatja — mert a szentszéknél ő katholicus hitvese ellen, mint katholikus csak ágy- és asztaltóli elválasztást kérhetett, ezen petitumot pedig utólag a házasság felbontása iránti kérelemre át nem változtathatja és igy a polgári biróság, még ha az iratok áttétetnének is, a házasságot fel nem bonthatná.

Akkor sem teendők át az iratok — szerző szerint — ha tisztán katholikusok közötti per esetén alperes tér át itélethozatal előtt protestans vallásra, mert a házasság a per meginditásakor nem volt vegyes; valamint akkor sem, ha vegyes házasság esetében a katholikus alperes térne át a per folyama alatt, mert az ügy nem lenne többé vegyes házassági válóper.

Mindezen esetekben, szerző szerint, új pert kellene inditani. És vajjon minő fontos oknál fogva; azért, mert — szerinte — vegyes házassági válópernek az alperes biróságához beadott kereset képezi az alapját, s mert már a szentszékhez beadott keresetből ki kell tünni annak, hogy itt felperesre nézve a házasság végleges felbontása czéloztatott.

Ugyde ez nem törvény, hanem szerző által önkényileg felállitott elv, melynek törvényi alapja nincsen.

Az 1868. 48. t. cz. 1. §-a csak a már jelzett általános elvet állitja fel, keresetről s annak tartalmáról nem intézkedik.

A kath. szentszékek s a világi biróságok megállapithattak bizonyos eljárási jogelveket, de ezek a mellett, hogy általános kötelező erővel nem birnak, még kritika alá is vonhatók.

Hiszen szerző maga mondja (a 145. lapon), hogy az általa felállitott helyes elvet a m. kir. Curia gyakorlata tulhajtotta, midőn azt mondotta ki, hogy vegyes házassági válóperben a róm. kath. alperesre nézve is a házasság felbontását kell kérelmezni; később pedig a m. kir. Curia e gyakorlattól eltért.

Miért fektet szerző oly nagy sulyt a kereset petitumára, a midőn itt nem rendes polgári perbeli keresetről van szó.

Minő jogelveken alapul az, hogy vegyes házassági válóperben a kath. felperes keresetébe a protestans ellenfél helyett ennek javára szolgáló oly petitumot vegyen fel, mely az ő hitelveivel ellenkezik. Ha a tiszta katholikus házassági válóper folyamában felperes áttér, a kereset petitumát magára nézve miért ne módosithatná új egyháza hitelveinek megfelelőleg?

Polgári perekben a kereset zárkérését feljebb emelni és változtatni az ellenbeszéd előterjesztése után nem lehet ugyan, de ez itt nem szolgálhat zsinórmértékül, mert az egyházi biróságok előtt folyó házassági válóperekben a polg. tkvrdts. szabályai egyáltalában nem irányadók, sőt annak (t. i. az 1868. LIV. t. czikknek minden rendelkezését válóügyekben a világi törvényszékek sem tartják szem előtt.

Ha a szentszékhez beadott válókereset zárkérését — mely eredetileg az ágy- és asztaltóli elválasztásra volt irányozva — a per folyása közben protestáns vallásra áttért felperes odamódositja, hogy saját illetékes birósága rá mint már nem katholikus félre nézve kötelékfelbontás iránt hozzon itéletet, csak jogával él, sőt kötelességét teljesiti, mert a többé rá nézve nem competens szentszék vele szemben ágy- és asztaltól való elválasztást itéletileg ki nem mondhat, s az ágy- és asztaltól ideiglenesen vagy örökre elkülönités a protestans egyházi törvények értelmében végitélet tárgya egyáltalán nem lehet. E módositás tehát petitumfelemelésnek nem mondható, mert mint katholikus mind azt kérte, mire egyházi törvényei szerint jogosulva volt, s mint protestans is csak azt kéri, mire saját egyházi törvényei jogositják.

Az unitárius Hprdts. nem tartja szükségesnek azt, hogy a róm. kath. szentszék által jogérvényes itélettel eldöntött perben ugyanezen szentszéknél ujabb itélet provocáltassék, vagyis a perek szaporitásával a félnek oknélküli költség okoztassék, csupán azért, mert a házasság felbontását nem a szentszék előtt (a katholikus hitelvekbe ütközőleg), hanem áttérése után (s az unitárius egyházi törvényeknek megfelelőleg) kérte.

Nem forog fenn szüksége annak, hogy a felbontást kérő fél ellenfele a felbontási kérelemre kihallgattassék, mert fel nem tehető, hogy az a házastárs, ki a szentszék előtt lefolyt válóperben védekezett, ama perben minden lehetőt fel nem hozott volna az elválasztás megakadályozására.

Határozottan téves szerzőnek az a felfogása, hogy az unitárius papiszék ily esetben még hatáskörrel nem bir, itélete tehát e miatt

is semmis. Az unitárius egyházi biróságok hatáskörét az 1868. 48. t. czikknek nem 1-ső §-a állapitja meg, hanem 2. §-a, melyben ki van mondva, hogy házassági ügyekben, — tehát nemcsak vegyes, hanem általában minden házassági ügyben — a magyar szent korona területén lakó összes unitáriusokra nézve a jelenleg fennálló unitárius egyházi törvényszékek az illetékes birák. Ha tehát az unitárius egyházi biróság az áttért és ennélfogva az unitárius egyház tagjává vált fél per viam instantiae vagy más módon folyamatba tett házassági válóperében itéletet hoz: törvény által biztositott jogát gyakorolja s igy nem lehet azt mondani, hogy hatáskörét túllépte; az unitárius egyházi biróságok hatáskörét és illetőségét az 1868. 48. t. cz. 1. §. nem is érinti, ott az az elv fejeztetik ki, hogy vegyes házassági válóperekben mindenik félre nézve egyedül saját birósága saját hitelvei alapján hozhat kötelező itéletet: helytelen tehát szerzőnek az a nézete, hogy az unitárius egyházi biróság a vegyes házassági válóperben saját hivére addig nem illetékes, míg a kath. szentszéknél a per meg nem indittatott és ott jogerejü itélettel vagy végzéssel (?) el nem döntetett: mert az unitárius egyházi biróság illetékessége saját hivére nézve feltétlenül kiterjed, mit igazol az, hogy az idézett pernek alperes illetékes biróságánál való meginditását s az eljárás befejezése után az iratoknak felperes illetékes biróságához való áttételét rendeli, a végből, s ez a legfőbb, hogy mindenik fél saját illetékes biróságától saját hitelvei alapján nyerjen itéletet. Ámde azt nem mondja e törvény, hogy az unitárius egyházi biróság csak akkor válik illetékessé saját hitfelére nézve itéletet hozni, ha a per hozzá már áttétetett; mert az 1. §. első pontja a vegyes házassági válóperek tekintetében a különböző biróságok közötti peres eljárás sorrendjét határozza meg s az illetékesség megállapitásával nem foglalkozik.

Az unitárius egyházi biróság saját hatáskörében hozott itélete szerző szerint is érvényes és igy respectálandó lévén, még csak azt kell kifejeznünk, hogy nem ismerjük el senkinek, sem egyeseknek, sem hatóságoknak azt a jogát, hogy az ily itélet érvényességét felülbirálhatnák: ez egyházi önkormányzati jogunk s az ezt biztositó sarkalatos törvények egyenes megsértése lenne, mi ellen mindenha tiltakozunk.

Veszedelmes tan jutna érvényre, ha a polgári biróságok — a szerző óhajtása szerint — kezdenék az egyházi biróságoknak saját hatáskörükben (azaz házassági válóperekben saját hitfelökre nézve) hozott itéletét felülvizsgálni és ignorálni. Az egyházi biróságok a

hozzájok utasitott házassági ügyekben ép oly függetlenül és végérvényesen gyakorolván a biráskodási jogot, mint a polgári biróságok saját hatáskörükben, ha amazok itéletei felülbirálás s esetleg ignorálás tárgyául szolgálhatnának, a viszonosság elvéből a következnék, hogy a polg. biróságok itéletei is hasonló felülbirálás és ignorálás alá eshetnének, mi jogállamban nem képzelhető.

Alaptalan szerzőnek az az állitása is, hogy az egyoldalu folyamodással indithato ügyekben az unitárius egyházi biróság itéletét sem az ellenfél kihallgatása, sem tárgyalás nem előzi meg. A katholikus szentszéknél vagy világi biróságnál lejárt perben tárgyalás tartatott s az ellenfél meghallgatása is megtörtént, felesleges tehát ujból kihallgatni a nem unitárius házasfelet, ki az unitárius házasféltől már különben is — esetleg véglegesen — el van választva, ki az unitárius egyh. biróság előtt megjelenni nem köteles s kire nézve az unitárius egyh. biróság itélete semmiesetre sem kötelező. Felesleges az ellenféllel való uj tárgyalás még azért is, mert nincs törvényi alapja szerző amaz állitásának, hogy minden biróság csak azon tárgyalást és azon bizonyitást veheti itélete alapjául, mely előtte és általa eszközöltetett.

Egyoldalu folyamodással inditott ügyekben az unitárius egyházi biróság a hozzá beterjesztett szentszéki itélet alapján saját hitfelére nézve a kötelékfelbontást csak abban az esetben mondja ki, ha folyamodó kérésében oly válóokot (jogczimet) hoz fel és bizonyit be, mely az unitárius egyházi törvények értelmében a házassági kötelék felbontására elegendő. (Hprdts. 44. 81. 82. §.) Megtörténhetik tehát, hogy a bemutatott kath. szentszék vagy világi birósági itélet alapján az unitárius folyamodó félre nézve a kötelék-felbontás nem mondatik ki.

Szerző jól tudja, hogy a kath. szentszékek a hozzájok vegyes házassági válóperben engesztelhetetlen gyülölet alapján kötelékfelbontás iránt beadott keresetet nem tárgyalják (a mi egyébiránt tetszésüktől függ), hanem visszautasitják és felperesnek visszaadják, a helyett, hogy a törvénynek és a felperes kérésének megfelelőleg a felperesre nézve illetékes birósághoz tennék át; azt is jól tudja, hogy az erdélyi reformátusok vegyes házassági válóügyekben miként járnak el, sőt elismeri, hogy az unitáriusok némely tekintetben lelkiismeretesebbek, mégis első sorban és legtöbbször az unitáriusokat látja jónak az ugynevezett kolozsvári házasságokért meghurczolni s állami törvényekbe ütköző eljárással vádolni — természetesen alaptalanul.

Áttérünk már most szerző ama másik fővádjának czáfolatára, miszerint az unitáriusok birói illetőségüket jogellenesen a Magyarországon lakókra is kiterjesztik.

Szerző szerint az unitáriusok egyházi biróságainak hatásköre házassági válóperekben csak az Erdélyben lakó unitáriusok pereire terjed ki; a szoros értelemben vett Magyarországon lakó unitáriusok válóperei ellenben a polgári biróságok hatáskörébe tartoznak, mint hogy az unitáriusoknak egyházi biróságai Magyarországon rendezve nincsenek.

„Nem lehet azonban azt mondani — irja szerző — hogy az erdélyi unitárius papiszék a magyarországi unitárius válóperében ne birna hatáskörrel, mert ezen esetben a lakás magára a per tárgyára befolyással nincs, miután ugy a világi törvényszék (?), valamint az egyházi unitárius biróság joga szerint a házasság felbontható és a felbontás esetei lényegileg azonosak (?). Az unitárius papiszék azonban magyarországi unitárius házassági válóperében nem illetékes."

Ime mennyi zavar és ellenmondás. A magyarországi unitárius válópere a világi törvényszék hatáskörébe tartozik, azonban ugyanerre az erdélyi unitárius egyh. biróság hatásköre is kiterjed, de azért utóbbi az ily perben még sem illtékes. Aztán a világi törvényszék ama joga, mely az unitárius biróság jogával állitólag azonos, miből áll s általában lehet-e világi törvényszék házassági jogáról beszélni, melyszerint a házasság felbontható. Ha szerző ezzel az 1791. 26. tcz., illetőleg az 1786. márcz. 6-án kelt s protestánsokra vonatkozó szabályzatra czéloz, az a kérdés támad, hogy ez az unitáriusokra nézve mely törvény értelmében bir kötelező erővel, a midőn az az 1868. LIV. tcz. 36. §. szerint is csak a mindkét felekezetü evangelikusok házassági ügyeiben szolgál zsinórmértékül.

Házassági válóperekben a különböző egyházi és világi törvényszékek anyagi hatáskörét (tárgyi illetékességét) állami törvények (az 1868. 48. és 1868. 54. tcz.) állapitották meg. Egyik biróság hatásköre sem terjedhet ki a másik biróság hatáskörébe állami törvény szerint tartozó házassági válóperre.

Igy a szoros értelemben vett Magyarországon levő világi törvényszékek semmi esetben sem biráskodhatnak az erdélyi két evangelikus egyház hivei és az unitáriusok válópereiben, még akkor sem, ha a felek magokat azoknak alávetették volna; mert házassági válóperekben a rendes birói illetőségtől eltérésnek nincs helye (1868. LIV. tcz. 52. 53. §. c.)

Szerző azt a nézetét, hogy a szorosabb értelemben vett Ma-

gyarországon lakó unitáriusok házassági válópereire nézve nem az erdélyi unitárius egyházi törvényszékek, hanem a világi törvényszékek az illetékes biróságok, az 1868. 54. tcz 36. §-ával motiválja, melyben az áll: „a mindkét felekezetü evangelikusok és unitáriusok válóperei, a mennyiben ezen felekezetek egyházi biróságai rendezve nem volnának . . . . a törvényszék illetékességéhez tartoznak"; Magyarországon pedig az unitáriusoknak házassági biróságaik nincsenek. Az unitária egyház autonomiája feljogosithatja ugyan őt arra, hogy magyarországi egyházközséget egyházi tekintetben magának alá rendelhessen, de arra nem, hogy az állami törvény által megállapitott birói illetőséget ily módon megváltoztatva, biráskodását idegen magánjogi területen lakó felekre kiterjeszthesse stb.

Ezzel szemben mindenekelőtt megemlitendőnek tartjuk, hogy szerző könyvének megjelenése után a m. kir. Curia ellenkező értelemben határozott, egy felmerült eset alkalmából 6395/1885. számu végzésével elvül azt mondván ki, hogy a Magyarországon lakó unitárius vallásu alperesre nézve, minthogy az unitáriusoknak egyházi birósága hazánkban rendezve van, a kir. törvényszék nem illetékes.

Az 1868. 48. tcz. 2. § megállapitotta a házassági válóperekre nézve az anyagi birói hatáskört (tárgyi illetékességet), s mig a két evangelikus egyház erdélyi és magyarországi hiveire nézve különbséget téve, előbbieket a jelenleg fennálló egyházi, utóbbiakat pedig a világi törvényszékek alá rendeli, az unitáriusokat általában lakhelyükre való tekintet nélkül az egyházi törvényszékek illetékessége alá tartozóknak mondja.

Az előbb idézett törvénynyel egy időben hozott 1868. LIV. tcz. 36. §-a ezt alteráló intézkedést nem tartalmaz. Ez a házassági perekben anyagi hatáskörrel felruházott világi törvényszékek alaki illetékességét szabályozza: az unitárius válóperekre vonatkozólag az illetékességről csak feltételesen (t. i. arra az esetre, ha az unitárius egyházi biróságok rendezve nem volnának, illetőleg megszünnének) gondoskodik.

Ha a most emlitett törvényszakaszoknak az akart volna intentiojuk lenni, hogy a Magyarországon lakó unitáriusok válópereire nézve a világi törvényszékek legyenek illetékesek, ez világosan kifejeztetett volna, épen ugy, a mint az a két evangelikus hitfelekezetü egyház magyarországi hiveire nézve kifejeztetett.

A törvényhozás azonban tekintetbe vette, hogy a két evangelikus hitfelekezetnek Erdélyben és Magyarországon különböző autonomiáju külön superintendentiáik vannak: ellenben az unitáriusok a magyar szentkorona egész területén csak egy püspökség alá tartoz-

nak s az ugyanazon autonomia alatt levő s együvé tartozó unitáriusok válópereire nézve szükségtelen egyházi és világi törvényszéket hatáskörrel felruházni.

Különben is ez egyenesen az unitáriusok egész Magyarországra kiterjedő önkormányzati jogának csorbitása lett volna.

Az 1868. XLIII. tcz. 14. §-a fentartván mindazon törvényeket, melyek az erdélyi bevett vallásfelekezetek, egyházak és egyházi hatóságok vallásgyakorlati és önkormányzati szabadságát s illetőleg hatáskörét biztositják, s az 1848. 20. tcz. az unitárius vallást az anyaországra nézve is törvényes bevett vallásnak nyilvánitván, az unitáriusok vallásukat nemcsak Erdélyben, hanem a magyar korona egész területén szabadon gyakorolhatják, egyházi törvényeket alkothatnak, házassági jogukat szabályozhatják, egyházi biróságaik alaki illetékességét megállapithatják, mert e tekintetben állami törvény által nem korlátoltatnak. Sajátságos is lenne, hogy egyfelől az unitáriusoknak joguk legyen a szükebb értelemben vett Magyarországon is egyházközséget alakitani (1868. LIII. tcz. 24. §.) s azt egyházkormányzati szempontból erdélyi egyházkörbe (megye) beosztani, a magyarországi lakosok jogosultak legyenek az unitárius vallásra áttérni és tartozzanak a hozzájok legközelebb eső (esetleg erdélyi) egyházközséghez csatlakozni; másfelől meg a magyarországi uj unitárius egyházközség tagjai s az unitárius vallásra áttért magyarországi lakosok házassági válóperek tekintetében ne élvezhessenek az egy kormányzat alatt levő többi unitáriusokkal ugyanazon jogokat.

Ez annyit tenne, hogy Erdély és Magyarország között egyházi tekintetben unio nem jött létre. A két ország közt a régi válaszfal ma is fennáll. Az unitárius egyháznak hivei lehetnek a királyhágón túl, de autonomiája ide ki nem terjeszthető. Ámde ez nemcsak jogilag, de tényleg is másképp van.

Az unitárius püspök a magyar korona területén lakó összes unitáriusok püspökének választatott és erősittetett meg; hatósága a Magyarország egész területén élő unitáriusokra kiterjed. Az unitáriusok Magyarországon bárhol uj egyházakat alakithatnak, azokat egyházi közigazgatási és törvénykezési tekintetben autonomiájuknál fogva erdélyi egyházi kerülethez (megye) csatolhatják s általában erdélyi egyházi törvények alá rendelhetik, a mint ez a budapesti anya- és hódmezővásárhelyi leányegyházzal tényleg megtörtént.

Azt sem lehet mondani, hogy hasonló joggal követelhetnék a tiszántúli (Erdély felőli) reformatusok, hogy házassági pereikben az erdélyi reformatusok egyházi biróságai itéljenek, ha ők egyház-

kormányokat például Kolozsváron egyesitenék; mert ez a feltétel: a kormányegyesités nem következett be és mert továbbá — és ez a legfőbb akadály — az 1868. 48. tcz. 2. §. kifejezetten mondja, hogy a tiszántuli reformátusok házassági válóperek tekintetében a világi törvényszékek illetékessége alá tartoznak. Követelésök tehát állami törvénybe ütköznék. Ellenben a magyar szent korona területén levő unitáriusoknak csak egy egyházkormányok van s házassági törvénykezési tekintetben az idézett állami törvény által területre való különbség nélkül saját egyházi biróságaik illetékessége alá vannak rendelve. Az unitáriusokat tehát törvény szerint megilleti az a jog, melyet a tiszántuli reformatusok a feltett eset bekövetkezésekor is törvényellenesen követelhetnének.

Ha a törvényhozásnak az 1868. 54. tcz. 36. §-a alkotásakor az lett volna a czélja, hogy a szükebb Magyarországon lakó unitáriusok házassági válóperei már most a világi törvényszékek illetékessége alá tartozzanak, vagyis hogy a fennálló unitárius egyházi biróságok mellett a polgári törvényszékek is eljárjanak, gondoskodott volna a két biróság területi hatásköre elkülönitéséről. Meghatározta volna, hogy unitárius válóperek tekintetében mely terület tartozik az egyházi s mely terület a világi törvényszékek illetékessége alá. Tennie kellett volna ezt, mert az unio foganatositása után a régi Erdély Magyarországgal összeolvadván, a politikai, közigazgatási és törvénykezési tekintetben addig létezett területi különbség elenyészett, s tennie kellett volna azért is, mert az unitárius egyházi biróságok területe határvonallal kikerekitve és meghatározva soha nem volt, s igy tekintve, hogy az 1868. LIV. tcz. az erdélyi részekre is hatályos s Erdélyben is laknak unitáriusok oly helyeken, hol unitárius egyházközségek nem léteznek és melyek szorosan véve egyik unitárius egyházkörhöz (megye) sem tartoznak, azt is lehetne állitani, hogy Erdélyben lakó unitárius felek válóperei is tartozhatnak polgári biróság illetékessége alá. Ezt azonban szerző sem állitja.

Az 1868. 48. tcz. 1. §-ában az az elv van kimondva, hogy házassági válóperekben mindenik félre nézve saját hitelvei szerint hozassék itélet s ezen elvből folyólag a 2. §. szerint ezen perekre nézve az e g y h á z i biróságok illetékesek. A v i l á g i biróságok illetékessége csak k i v é t e l e s e n a két evangelikusok magyarországi hiveire nézve tartatik fenn.

E kivétel onnan származik, hogy az emlitett törvény hozatalakor a magyarországi evangelikusoknak rendezett egyházi biróságaik nem voltak s házassági ügyeikben addig is polgári biróságok jártak

el és pedig a II. József császár rendelete szerint, mely velük szemben az 1791. XXVI. tcz. által hatályban tartatott fenn. Ez a kivételes intézkedés — mely különben is, mint minden kivétel, szorosan magyarázandó — az unitáriusokra annál kevésbé terjeszthető ki, mivel az unitáriusok rendezett egyházi biróságokkal birnak, a Józseféle utasitás rájok nézve sohasem volt kötelező s igy a polgári törvényszékek kihirdetett anyagi és alaki jog hiányában unitárius hitelvek szerint nem itélhetnének s ekkép az unitáriusok az 1868. 48. tcz. 1-ában foglalt jogokat nem élvezhetnék.

Nem gyökerezik törvényben az unitáriusokra vonatkozólag szerzőnek azon állitása, hogy vegyes házassági válóperekre nézve a birói illetékességet a feleknek a válóper megindításakori lakása határozza meg, s hogy házassági válóperekben a birói illetékességre nézve a fél lakhelye az irányadó.

Az 1868. 48. tczikkre (a vegyes házassági válóperekre nézve) hiába hivatkozik, mert alaki (lakhely szerinti) illetőség megállapitásról annak sem 1., sem 2. §-ában nincs szó, s minthogy az 1868. 54. tcz. 36. §-a is csak a világi törvényszékek alaki illetőségét szabályozta, kétségtelen, hogy a házassági válóperekben anyagi hatáskörrel biró egyházi törvényszékek alaki illetékességét saját egyházi törvényeik állapitják meg.

S ha e szerint az unitáriusoknak autonomiájukból folyólag joguk van a házassági válóperekben a birói illetőséget szabályozni, s ha saját egyházi törvényeik, melyek e részben — épen mint a róm. katholikusoké — állami törvény erejével birnak, az illetőséget alperesnek egyházkörbeli tartozandósága szerint állapitják meg, szerző a fennálló törvényekkel homlokegyenest ellenkezően állitja, hogy az illetékességet a magyarországi unitáriusok váló perében az alperes lakhelye vagy az utolsó együttlakás szabályozza.

Merőben alaptalanul és rosszakaratulag vádolja tehát szerző az unitáriusokat, hogy a házasságot felbontják per nélkül és az ellenfél meghallgatása nélkül, s hogy területi hatáskörüket jogellenesen terjesztik ki a Királyhágontúli részekre.

Eszünkbe jut, a mit szerző Lippay György esztergomi primásról mond: „A midőn azonban Lippay György esztergomi primás a protestansokat azzal vádolja, hogy mindennap törvényeiket változtatják és egészen önkényszerüleg járnak el házassági biráskodásukban, nem szabad felejtenünk, hogy ezt az ellenfél mondja azon czélból, hogy a protestánsokat biráskodási joguktól megfoszsza.“

Kőváry Mihály.

EGYHÁZTÖRTÉNELMI ADATOK.

CIV.

UNITÁRIUS HALOTTAK ÉS TEMETÉSEK.*)

(1646—1667.)

1646. aug. 29. Nemz. Rázmány Pétert temetik; Tiszt. Boemus ur tartott német predikaciót: én (t. i. Désfalvi Miklós isk. főnök) magyar szónoklatot (I. 267. l.)

1646. szep. 8. Nemzt. Varsolczi István ur, Erdély éber directora meghal: 9-én eltemetik, prédikált tiszt. püspök szt.-györgyi Beke Dániel. magyar szónoklatot tartott Clar rector Dálnoki Mihály I. 268. l. A diákságnak testált 30 frtot (u. o. 270. l.)

1646. oct. 4. Toroczkai Sámuel meghalt.

1646. oct. 4. Fejér János temetésére Iklódra mentünk, én szabad magyar szónoklatot Ilyefalvi Péter pd kötött magyar szónoklatot tartani. — Visszajöttünk 6-án.

1646. nov. 4. Nemzt. Toroczkai László urat temetik Toroczkón: predikatiót mondottak: tiszt. Supérintendens és Dálnoki István urak. Szónoklatot tiszt. Dálnoki János (toroczkói pap) magyart, én, (t. i. Désfalvi Miklós isk. főnök), pd. latint. (I. 269. l.)

1646. nov. 3. Craiczár Ferencz kegyesemlékü urat temetik. Prédikált Clariss. rector Dálnoki Mihály. tiszt. Szentmártoni János ur magyar szónoklatot tartott (u. o.)

1646. Decz. 24. Özv. Hunyadi Andrásné a két Coetusnak testált 10 frtot, jóllehet Cálvinista volt (u. o.)

1647. ápril 14. Hoffmann Thimotheus. a mi iskolánk kegyes és szorgalmas tanárát eltemetik: prédikatiót tartott tiszt. Boemus János ur, latin szónoklatot Clar. Arkosi Benedek tanár ur, magyart pedig én, (t. i. az isk. főnök. Désfalvi V. Miklós[1]) I. 272. l.

1648. ápril 25. Claris. Dálnoki Mihály ur meghal: 28-án a már néhai tiszt. és Clar. Dálnoki Mihály urat, a ki a kolozsvári nagyobb

---

*) Folytatása a CI. sz. a. közleménvnek (f. évi folyam 153. l.)

[1]) Désfalvi Miklós senior 1647. ápril 30-án Tordára ment rectornak. — Ezután nem volt senior egész 1648. május 28-ig, a mikor megválasztatott Musnai György, a ki a bejegyzéseket azonban már 1648. mártius 8-án megkezdette. E szerint 1647. máj 1-től 1648. marcz. 8-ig semmi sincs feljegyezve s üres hely sincs hagyva.

iskolában 10 évig volt vigyázó rector, nagy halotti tisztességgel eltemetik, a kinek tisztességére predikaciót tartott Clar. superint. Szentgyörgyi Beke Dániel ur, szónoklatot Clar. Dálnoki János ur; latin szónoklatot külvárosi rector Keresztúri Demeter, kötött szónoklatot Solymosi Boldizsár (I. 274. l.)

1648. máj 2. Tiszt. superint. szt.-györgyi Beke Dániel ur a kántorral és 6 diákkal Toroczkó-Szent-Györgyre utazott a Nemzt. Toroczkai István ur temetésére. (I. 274. l.)

1648. máj. 11. Hédervári Mihályné, minden szűkölködő diák anyja, Istenben elnyúgován, mindkét nemzetbeli diákságnak, a szentpéteri diákokkal közösen testált 10 frtot, melyet azonnal át is adtam.[2]) (I. 274. l.)

1651. máj. 23. A tisz. püspök ur („episcopus") a Cantorral, Körispataki Péterrel Iklódra utazik, hazajött 26 án Iklódról, hol özv. Toroczkai Lászlóné leányát temette el. (II. 48. l.)

1651. aug. 20. Suki Pál egyetlen fiának, Pálnak temetésére Zsukra mentünk: én (t. i. a senior Kőrispataki B. László) a Cantor ur; Árkosi István és Kőröspataki Péter. Magyar szónoklatot tartott Bölöni György Collaborator: prédikácíót tiszt. Beke Dániel superint. ur. Egy gyermek nehány verset szavalt. Adtak 4 frtot. (II. 57. l.)

1651. szept. 27. Hoffmann Pált, jeles ifju gyógyszerészt temetik (40—58. l.).

1651. oct 31. A Toldalagi Gábor egyetlen fia temetésére Iklódra mentűnk a mult héten: a tiszt. superint ur, a Cantor és én. A tiszt. superint ur predikált, én pd. magyar szónoklatot akartam tartani, de mivel a helybeli lelkész Harasztosi ur beszédem egy részét elmondta, én nem szónokoltam, mind a mellett a nzts. ur adott 1 tallért, a tiszt. szuperint. ur kapott egy imperialis tallért; haza jöttünk szerdán. (II. 60. l.)

1651. oct. 28. Beke Pál leánya közép-utczából temettetik, adtak 1 frt 10 drt. (II. 60.)

1651. novemb. 27. Seres (v. Szőrös?) Tamás jeles ifjut temetik. Jelen voltak a külvárosi diákok is a verselőkkel. Adtak 1 frt 20 drt. (II. 61. l.) A nagyobb iskolabeli deákoknak testált 20 frtot, a szt.-péteri isk.-nak 15 frtot, a tordai iskolának 15 frtot, melyeket Auner Gábor kifizetett 1652. jan 25-én. (II. 64. l.)

1652. január 20. Teokeoly János Kolozsvár jeles és okos főbirája meghal, — 22-én temették; a diákoknak adtak 1 frt 30 drt. (II. 64. l.)

---

[2]) A fasc. rer. Scholast. I. végződik 1848. junius 26-án. (275 l.)

A fasc. II. 1—46. lapjain átirva vannak a fasc. I-ből a nevezetesebb határozatok, büntetések. Az események s a illetőleg a napló kezdődik a 47. lapon 1651. máj. 23-án Árkosi Tegző Benedek senior által.

E szerint 1648. jun. 27-től 1651. máj. 23-ig nincs semmi napló.

(NB 1651. mart. 21. Jármi Ferencz váradi vicekapitány temettetett a nagy templomba; halotti beszédet mondott Baumgarten B. Lásd. Uzoni Hist. Eccl. II. 760. l.

1652. jan. 21. Nekkel György szász, a mult 1651. évben Kolozsvár főbirája a szászok részéről, — meghal s 23 án eltemették. (II. 64.)

1652. szept. 1. Csombordi Márton kolozsi pap meghal. (II. 70.)

1653. jun. 7. Maxai Mihály secundanus (diák) meghal, — 8-án eltemetik, jelenlévén rokona Sárdi János (II. 74.)

1653. aug. 6. A tekintetes és nztes Bethlen Ferencz ur temetési tisztességére Keresdre utaztak a tiszt. és Clariss. urak. Velök mentek Pokai György, Gálfalvi János, Ádámosi János, Miklósvári Imre, Dersi Bazil, Ajtai Sámuel, Szentmártoni András és Csehi Márton. (II. 75. l.)

Hazajöttek 14-én. Adtak 300 frtot, melyből nekünk (t. i. a diákoknak, a kik nem voltak a temetésre) jutott 12 frt[5]) (II. 76. l.)

1653. nov. 1. A nzts Suki Ferencz ur leánya temetésére Sukra ment a tiszt. püspök ur (Episcopus[6]). Vele mentek Magyarosi István, Ádámosi János, Szentpáli István és Kálnoki Bazil diákok is, a kik a saját illetéköket kivévén, a Coetusnak hoztak 2 f 52 drt s hazajöttek 3-án (II. 79. l.)

1654. febr. 24. A tiszt. superintendens ur, Claris. Dálnoki Lőrincz urral, a Cantorral és 5 diákkal Szamosfalvára ment. II. 84. (NB. Bizonyosan temetni mentek, de a senior elfeledte bejegyezni, kinek a temetésére, valamelyik Gyerőfi vagy Toldalagi családtagnak kellett lenni.

1654. mart. 3. Huszár Pétert, a város elsőrendü polgárát temették, a hol a tiszt. püspök ur tartott predikáciot; orátio nem volt; a diákoknak a versekért adtak 4 frtot, a temetésért a szokásos 1 frt 10 drt (II. 84. l.)

1654. ápril 11. Tiszt. Dálnoki János urat, a kolozsvári ekkla papját nagy ünnepélylyel eltemetik. A tiszt. superintendens ur tartott predikációt: Claris. Járai János ur latin, Solymosi ur magyar szónoklatot. (II. 86. l.)

1654. ápril 19. Nmzts. Gyerőffi János urat nagy pompával s a nemesség és kolozsvári polgárság nagyszámu jelenlétében eltemettük, a mikor is predikaciot tartott a tiszt. superintendens (Beke Dániel) ur és tiszt. Désfalvi Miklós ur; szónoklatot tartottak a Claris. rector ur (Baumgarten Bálint) és Solymosi ur. A temetés után minket (t. i. a diákságot) nem hivtak meg az asztalhoz s igy éhesen tértünk vissza (II. 86. l.); ápr. 20 án már özv. Gyerőfinétől hoztak a poetáknak 3 frt, a diákoknak pd 6 frtot. (II. 87. l.)

---

[5]) Bethlen Ferencz, kitől származnak a mai Bethlenek, az unitár. egyház legbuzgóbb és legáldozatkészebb tagjai közé tartozott. Fiai: Farkas, Gergely és Elek az unitáriusok kolozsvári főgymnasiumában tanultak, még atyjok halála után is; csak később léptek át az unitár. egyházból a ref. egyházba, anyjok s főleg gyámjok Bethlen János — a cancellár — befolyása következtében.

Az isk. anyakönyvben következő feljegyzés olvasható 1654. mart. 9-ről: „Nobiles secundam orationem habuerunt Volffgangus Bethlen, Gregorius Bethlen, Stephanus Daniel, Johannes Horváth et patritius Johannes Pellionis. Hic adversariorum personam induens habuit orationem de Trinitate, Caeteri vero contra de uno Deo Patre declamatio coram Reverendis ac Clarissimis viris nec non frequenti Amplissimorum virorum Conventu, est factum". (II. 84. l.)

1654. ápril 20. Nzts Varsoczi János ur számos polgároktól és trombiták harsogásától kisérve (tubarum Clangore) eltemettetik; predikaciot tartott a tiszt. superintendens (Beke Dániel) ur, szónoklatot pd Clariss. Járai, a Cantor halotti éneket, egy gyermek verseket énekelt. Hoztak a temetésért 2 f 49 drt, a poetáknak fejenként 68 drt. (II. 87. l.)

1654. sept. 28. Lengyel András calvinista kereskedő, a kit az oláhok öltek meg, kisérve nagy sokaságtól és trombiták harsogásától, a mi eddig csak nemesek temetésénél volt szokásban, eltemettetik. (II. 92. l.)

1654. oct. 9. Azok az oláhok, a kik Lengyel Andrást megölték, kegyetlenül kivégeztetnek. (II. 92. l.)

1654. dec. 4. Nzts. Angyalos István ur meghal.[4] (II. 94. l.)

1655. január 5. A nzts Toldalaghi Gábor ur fia temetésére Iklódra vitettünk én magam (Szentmártoni V. István), a Cantor ur, Jenei Tamás, Pécsi András. Magyarosi István. Miklósvári Imre és a külvárosi rector. Az itteni papok közül egy sem volt jelen, mert a tiszt. superint. ur beteg volt. A háznál prédikált tiszt. Désfalvi ur (iklódi pap), a temetőben Harasztosi ur (kolosi pap); Magyarosi István pd magyar szónoklatot mondott. A diákoknak adtak 5 frtot, melyből illetményöket kivévén, a diáki caetusnak maradt 3 frt 6 dr. (II. 95. l.)

1655. febr. 17. Pákai András, a tanuló ifjuság maecenasa temettetik. (II. 96. l.)

1655. aug. 15. Tiszt. és Claris. Francus Ádám sylesiai Freistadtból való, Kolozsvár városában az unitár. ekkla plébánusa, valamint az Isten igéjének fáradhatatlan hirdetője s a kegyes lelkeknek hű pásztora, egy évig tartó gyomorbajtól kinoztatva (post annuum morbi Cholici Cruciatus) reggeli 5 órakor buzgó lelkét visszaadta Istennek, kit mindig szomjuhozott, életének 59. évében.

Aug. 18-án mindkét felekezetü (t. i. unitár. és ref.) városi tanács és sok mások jelenlétében eltemettetik; ezt megelőzőleg a nagy templomba vitetett és tiszt. Rávius máskép Szőrös Mátyás ur tartott szász, tiszt. Járai János ur magyar predikáciot.

Ugyanott két szónoklat tartatott; Claris. Pauli István ur, ezen gymnasium tanára, tartott latin szónoklatot egész élete folyamáról; Árkosi Ferencz ur, a tordai iskola rectora pedig magyar szónoklatot. Ezek megtörténvén, a test a temetőbe vitetett és eltemettetett. (II. 105. l.)

1655. aug. 16. A kegyes emlékü Pákai András özvegye adott 10 frtot, melyet az emlitett pátronus testált a magyar diákoknak, midőn életének csaknem szélén állott. (II. 105. l.)

[4]) Első nejét Péchy Juditot 1641. sept. 16-án temették Fintaházán. Haller Gábor naplója. Erd. történ. adatok IV. köt. 72. l. Második neje volt ercsei Toldalagi Judit, kit 1642. dec. 1-én vett el Koronkában (l. u. o. 80. l.), a ki a fiu gyermekeit is róm. kath.-sá nevelte. Horváth Kozma napló Történ. Kalászok 5. l.

1655. sept. 2. Benkő Bálintnak, a nzts és circumspectus férfiunk felesége Conrád Borbára eltemettetik. A háznál prédikált tiszt. Baumgarten Bálint ur, a prédikáció végeztével a magyar diákok énekeltek, ezután Árkosi Benedek lector tartott magyar szónoklatot s a magyar és szász diákok felváltva énekelvén, a test a temetőbe vitetett. Adtak 1 f 10 drt. (II. 105. l.)

1655. sept. 20. Szamarius Ferencz ur, a jeles férfi meghalván, 22-én temettetik. (II. 105. l.)

1655. dec. 9 Brozer Péter monostor-utczából temettetik (II. 107. l.)

1656. jan. 9. Csanádi István ur (generosus ac circumspectus) eltemettetik; adtak 1 f 10 drt. (II. 108. l.)

1656. jan. 27. Tiszt Vadászi György ur, a zsuki ekkla papja meghal. (II. 109. l.)

1656. mart. 1. Vargyasi Jakab, a kolozsvári magyar unitárius ekkla kántora, „vir morum integritate praestantissimus variisque animi dotibus celeberrimus" sulyos betegség után meghal. Eltemettetik 3-án, predikált a tiszt plébános ur (Járai János). (II. 110 l.)

1656. mart. 2. Özv. Néb Mártonné magyar-utczából temettetik: adtak 1 f 10 drt.[5])

1656. oct. 24. A tiszt. püspök ur (Beke Dániel) Bágyonba utazik a tiszt. és tudós Szentgyörgyi Simon ur temetésére, 26 án jött haza. (II. 121. l.)

1656. dec. 3. Tiszt. Kökösi János ur neje eltemettetik. (II. 122. l.)[6])

1657. jan. 31. Nzts Görögh Györgyné 28 éves korában meghal. (II. 123. l.)

1657. febr. 25. A néhai kegyes emlékü Balogh János özvegye eltemettetik, nekünk és a külvárosi diákoknak testált 50 frtot. (II. 124. l.)

1658. febr. 8. Néhai nzts. Thoroczkai Zsigmond ur temetésére mennek a tiszt. püspök ur (Beke Dániel), excellent. (értsd dr.) Rákosi Boldizsár ur, Claris. Pauli István ur, a Cantor (Csehi Márton), Dobolyi János, Árkosi Bálint. A versiróknak hoztak 10 frtot, a coetusnak 2 frt.[7]) (II. 149. l.)

1658. febr. 12. Göts Kata jeles asszonyt temetik; fizettek 1 f 50 drt (II. 149. l.)

1658. mart. 7. Dálnoki János 16 éves nagyreményü és jeles tanuló eltemettetik.

1659. mart 4. A nzts. Petkiné[8]) temetéséről a mely pénzt Dobolyi és Karácsonfalvi (diákok) hoztak, annak 3-ad részét nekik kiadják. (II. 141. l.)

1659. aug. 25. A nzts Pápai György ur temetéséről Járából, a kit a tolvajok öltek meg, hoztak nekünk 3 f 44 drt: nekem (Bi-

---

[5]) 1656. ápril 8-tól october 12-ig, vagyis 111—120. lapok, tehát 5 levél ki van szakadva és el van veszve.

[6]) 1657. ápril és máj. csak eleje van meg, nagyobbrésze a 125/26. levélnek ki van szabadva, a 127/28. oldalok (1 levél) pd egészen el van veszve, ki lévén szakadva.

[7]) Fiait neje: Bánfi Anna ref.-nek nevelte.

[8]) Valószinüleg Petki Istvánné, Sükösd Erzsébet.

tai Pál seniornak) még külön a magyar halotti versekért adtak egy tallért. (II. 153. l.)[9])

1660. aug. 21. Nzts Cseh István ur Rödről a tolvajoktól megsebesittetvén, meghal és eltemettetik; adtak 1 f 10 drt. 162. l.

1660. sept. 30. Nzts Dániel Ferencz ur (vargyasi) („Udvarhelyszék főkirálybiráia és az ország törvényes táblájának hites assesora") nagy ünnepélyességgel temettetik: a háznál predikált tiszt. Szentmártoni Bálint ur, a templomban tiszt. Járai János plébános ur, ugyanitt szónoklatot tartott Claris. rector Baumgarten Bálint. A diákoknak adtak 25 frtot.

1660. oct. 3. Nzts Dániel Ferencz ur a Várad melletti török táborban betegséget kapván, meghal és ünnepélyesen eltemetik, mely temetésből kaptunk 25 frt. Ez a pénz elosztatott nov. 4 én, mikor is az egész részesek kaptak 92 drt. a poéták (t. i. a kik verset irtak) személyes illetéköken kivül fejenként még 70 drt.[10]) (II. 163. l.)

1661. Ez évben — főleg a nyári hónapokban — nagy pestis volt Kolozsvártt.[11])

1661. febr. 9. Szebeni Keresztély, szász nemzetbeli Collaborator (köztanitó) 28 éves „pestilentiale febre Correptus" az urban csendesen kimult, a kit a boldog feltámadás reményével eltemettünk. (II. 168. l.)

1661. márc. 14. Már néhai tiszt. Beke Dániel ur az egy atya Istent és az ő fiát, a Jézus Krisztust és a szentlelket hivő ekklák püspöke, hosszas betegségtől kimerülve, és . . . . . . meghal és ünnepélyesen eltemettetik. (II. 169. l.)

1661. ápril. 19. Árkosi Ferencz, szt.-péteri rector, sok tudományban jártas ifju, egy egész évig gyomorbetegségben szenvedve és kimerülve, meghalés eltemettetik. (II. 170. l.)

1661. máj. 16. Három mendicáns „febri pestilentiali Correpti" eltemettetik.

1661. máj. 18. Ujegyházy Péter szász nemzetbeli jeles diák a veteránusok közül pestisben meghal és temetik; hasonlólag egy mendicans.

1661. jun. 2. Árkosi Tamás diák pestisben meghal.

1661. jun. 2. Már néhai tiszt. és Claris. Járai János plébánus és püspök, „lue pestilentiali 5 diebus Conflictatus animam pro ecclesia pie gementi deo [cui vixit] Commendavit, reliquens nobis perpetuum sui desiderium" (II. 173. l.)

---

[9]) 1659. martiustól jul. 19-ig hiányzik; már mikor bekötötték eredetileg, akkor sem volt meg, a mint a számozásból kitünik, mert 152. lap után mindjárt 153. sz. következik, holott a hónap febr. 3. után a 153. lapon jul. 19. következik. Előbb a 141. lapon 1659. jan. és mart.-ról van még kevés bejegyzés.

[10]) Ugy kell lenni, hogy a 25 frtot oct. 3-án küldték s a senior ezért irta be a temetést másodszor.

[11]) Az unitár. belső emberek közül ez évben elhalt két püspök: Beke Dániel és Járai János; három pap: Rav Mátyás, szász unitár. pap, Kükesi János magyar és Szedliczki Pál, lengyel unitár. pap; négy tanár: dr. Dálnoki Lőrincz, a ki hires orvos is volt, Árkosi Benedek, Árkosi Ferencz és Enyedi.

1661. jun. 25. A lengyel testvérek papja (Szedliczki Pál) pestisben meghal. (175. l.)

1661. jun. 27. A szász nemzet Cantora pestisben meghal.

1661. jul. 18. A szász nemzetbeli Collaborátor pestisben meghal. (178. l.)

1661. jul. 18. Enyedi János tudós ifju, a nagyobb iskolában lector s jelenleg a szt.-péteri iskola rectora pestisben meghal.

1661. aug. 20. Linczegh János ur, városi tanácsos, (amplissimus Dnus.) pestisben meghalván, temettetik. (II. 181. l.)

1661. aug. 25. Tiszt. és Clar. Dálnoki Lőrincz hosszas betegség után meghal és eltemettetik. Az egyházfi adott 2 frt 20 drt. (II. 181 l.)

1661. okt. 5. A pestis szünni kezdett, miután a magyar diákok, a kik a pestis alatt szolgáltak, körülbelül 400-dt temettek. Ehez a csapáshoz járult a tatárok szomoru jövetele, a kiknek az én hugom is zsákmányúl esett. A tatárok ellen 1000 német helyeztetett ezen városba őrizetül. (II. 182. l.)[12])

(1661. okt. 29. „Funus Generale ex D. Paulo Göcs fl. 1. dr. 10". II. 183. l.)?

1662. nov. 7. Ez időben van 7 magyar és 2 szász diák, a mily kevés többet nem volt. (II. 190. l.)

A magyarok következők voltak: Bágyoni Péter, Gyepesi György, Hévizi Tamás, Karácsonfalvi János, Patakfalvi Mihály, Sárdi Mihály és Sztmártoni János[13]) (II. 191.)

1664. márcz. 28. Tiszt. Kükesi János ur, a kolozsvári magyar (unitár) ekkla. Concionatora meghal. (II. 200. l.)

1664. ápr 25. Nzts. Stentzel Ferenczné, Czianádi Sára asszony eltemettetik; adtak 1 frt 50 drt.

1664. aug. 18. Valcher Sándor gyógyszerész meghal. (II. 203. l.)

1664. decz. 21. A felséges és nagyságos fejedelem, Apaffi Mihály kisebb fia, Apaffi György csecsemő meghalván, nagy ünnepélylyel, a nemesek és polgárok nagy számától kisérve, behozatik, mindenütt czimerek lévén aggatva és a Calvinisták templomába temetik. Prédikált tiszt. Veresmarti ur, a Calvinisták püspöke, magyar oratiót mondott a nagyenyedi colleg. alumnusa (a név kimaradt.) A kiséretben mi is jelen voltunk, de nem énekeltünk s nem is adtak semmit.

1664. decz. 23. Apaffi M. fejedelem és a fejedelemasszony Bornemissza Anna idejöttek. Talán csudálkozik valaki, hogy ezelőtt 3 nappal fiok temetésén mért nem voltak jelen? Ezt nem engedte a fejedelmi méltóság. (II. 265. l.)

1665. január 17. Özv. Gyulai Mártonné Geots Sára jóemlékü patrona temettetik. Adtak 8 frtot. (II. 206. l.)

A mely 8 frtot néhai Gyulainé testált volt nzts. Toldalagi And-

---

[12]) A pestis a következő 1662. évben is tartott aug. végeig s naponta 5—6-ot temettek.

[13]) 1662. és 1663-ban általában keveset jegyzett a Senior. A nehány temetés is csak általában emlittetik név nélkül.

rás ur kifizette junius 13-án, melyből fejenként jutott 8 drt. (210. l.)

(Toldalagi András máj. 13-án vette el Göts Sárát, a kegyes emlékü Göts Pál leányát. (III. 209. l.)

(Özv. Göts Pálnét veszi Stentzel Imre, honnan a lakadalmi cantálok hoztak 6 frt 18 drt. (II. 211. l.), a mendicansok hoztak 1 frt 15 drt. s mi is gazdagon megvendégeltettünk.

1665. febr. 9. A tiszt. püspök ur, tiszt. Pauli István urral, a Cantorral és Sztmártoni János diákkal. Kövendre utazik; 13 án jöttek haza. (II. 207. l.)

1665. aug. 1. Özv. Stentzel Ferenczné. eltemettetik. (II. 212. l.)

1665. szept. 11. Enyedi György szőcs közép utczából temettetik. (II. 112. l.)

1666. szept. 1. Ébeni István kolozsvári főkapitány meghal. (II. 251. l.) Eltemettetett nagy ünnepélylyel octob. 12-én. (II. 252. l.)

1666. oct. 11. A felséges fejedelem (Illustrissimi Principis) fia Apaffi Gergely jó indulatu és nagyreményü gyermek itt a városban meghal. (II. 232. l.)

1666. nov. 28. A felséges fejedelem fia: Apaffi Gergely nagy ünnepélyességgel s a mágnások. polgárok és katonák nagy számu jelenlétében eltemettetik, mely ünnepély 3 óráig tartott. (II 233. l.)

1667. febr. 7. A tiszt. püspök ur leánya közép-utczából temettetik. (II. 236. l.)

1667. márcz. 18. Hincs Mihály testált a szász diákokkal együtt 3 frt. (II. 236. l.)

1667. ápr. 2. A tiszt. és Claris. plébánus (Baumgarten Bálint) már néhai neje eltemettetik, a hol prédikaciót tartott a tiszt. püspök ur („Episcopus") — szónoklatot Clariss. Lacovius ur (II. 257. l.)

1667. ápril. 9. Néhai tiszt. és Clar. Dálnoki Mihály özvegye meghal és eltemetik; a magyar diákoknak testált 8 frtot; miből jutott fejenként 44 drt. (II. 257. l.)

1667. jun. 28. A Szilvási Boldizsár ur fiacskája temetésére Mocsra utazott a tiszt. püspök ur (Koncz Boldizsár), a Cántorral s Árkosi Samu és Uzoni István diákokkal 30-án hazajöttek és hoztak 10 frt. 34 drt. (II. 239.)

1667. aug. 23. Néhai nzts. Varsoczi István felesége temettetik. — A diákoknak testált 24 frtot, melyből jutott fejenként 90 dr. (II. 240. l.)

1667. aug. 25. Néhai tiszt. tudós Járai János leánya temettetik. (u. o.)

1667. aug. 28. Tiszt. tudós Solymosi (Koncz) Boldizsár unitár. püspök fia temettetik. (u. o.)

Közli: Benczédi Gergely.

PÁRISI LEVÉL.

Páris, 1886. julius 31.

(A lutheránusok papi gyülései. — A theologiai társulat jun. 22-ki ülése. — Hugo V. hátrahagyott müvei: A sátán vége. (La fin de Satan.) — A halottak: Cunitz A. E.)

Szerkesztő ur!

Mult levelemben megemlékeztem a vallási társulatok évi gyüléseiről. Most kiegészitésül a lutheránusok lelkészi conferentiájáról irok önnek. Talán már késő is most arra visszatérni, de ugy vélem, hogy a tárgy megérdemli a fáradságot és folyóiratuk olvasóit érdekelni fogja. Már figyelemreméltó az is, hogy e conferentiák, ámbár tagjai mind orthodox lelkészek, felekezeti különbség nélkül mindenkinek nyitva voltak. S annál figyelemreméltóbb, mert ebben a gyülésben, hol lutheránusok, reformátusok, szabadelvü egyházak képviselői és baptista lelkészek voltak jelen, a legkomolyabb tárgyak felett való heves vitatkozásokban is meg lőn tartva az illő hang. Luther szelleme, ugy látszik, sokkal szabadabb elvü és türelmesebb, mint a Kálviné. S valóban a történelem is ezt mutatja.

Bármiként legyen, az első napot a gyülés egy gyorsan irt, de mindamellett igen érdekes felolvasásnak szentelte, melyet Matter ur, ki a párisi theologiai facultáson a dogmának volt korábban tanára, „A természeti vallásnak a kereszténységre való vonatkozásairól“ tartott. Matter ur mindenekelőtt mentegette magát, hogy nem volt annyi ideje, mennyit egy ily fontos és mély tárgy kidolgozása igényelt volna. De e mentegetőzésre alig volt szükség, mert ha munkája nem is volt egészen kimeritő, de magában foglalta mindazt, a mi szükséges, és pedig tiszta, világos, meggyőző, sőt megkapó nyelven. Megkülönbözteti az emberrel vele született természeti vallást, azaz a vallásos érzelmet, melyet minden ember magával hoz a világra, attól, mit természeti vallás alatt a 18-ik száz bölcselői értettek. És joggal, mert az angol bölcsészek ugynevezett természeti vallása, valamint a Voltairè és a Rousseaué távol áll attól, hogy természeti legyen. Azok mind bölcsészeti-vallási rendszerek, melyeket miveletlen ember sohasem tudott volna megalkotni. És azokat egyjelentőségüeknek venni azzal, mit történelmileg értünk „a természeti vallás“ kifejezés alatt, a legnagyobb tévedés lenne. Ezáltal az emberrel vele született vallásos érzés jelentését semmisitenők meg és a természeti vallás ugy tünnék fel az emberre nézve, mint csupán szerzett valami. Ezt a különbséget igen

15

szépen világositotta meg a felolvasó. Legfennebb annyiban lehetne kifogásolni, hogy tárgyalása igen rövid volt, de hosszabbra nem terjeszkedhetett a kiszabott idő miatt. Hanem a mi engem illet, én különösen azt sajnálom, hogy nem állott meg egy lényeges pontnál. A 18-ik száz esztendő bölcselőinek természeti vallása, mely végre is nem egyéb, mint rendszeresitett s finomitott deismus, főleg az angol protestantismus türelmetlen és fanatikus dogmatismusának volt a visszahatása, s aztán némileg a francia protestantismus ridegségének, s különösen a katholikusok fanatismusának. Voltaire fegyvert kovácsolt belőle, melyet esze mellett is nem mindig tudott ügyesen használni. Rouseau bizonyos értelemben ügyesebb volt. De mindez már rég elfelejtett dolog. Ujabban nálunk Jules Simon próbálta a deismust ujra feleleveniteni. Könyve kellemes olvasmány, de üres s nem is idézett elé nagyobb hatást, mondhatni észrevétlen maradt.

A mit természeti vallásnak nevezünk, éppen semmi hasonlósága sincs ezekhez a tudós utándolgozásokhoz (elucubrations). A természeti vallás az emberrel vele született vallásos érzés, melyet mindenütt és minden embernél meg lehet találni, s mely az embert arra vezeti, hogy egy magánál fensőbb valakit vagy valamit megismerjen. Az annak a szép és termékeny eszmének a kinyilvánitása, hogy Isten az embert a maga képére teremtette. Az a bennünk levő lelkiismeret, az ember szellemi természetének öntevékenysége, Istenhez törekvés, a Jézus szavai szerint a világosság, mely az embert, mint a világra jön, megvilágositja. És itt lehet látni, hogy minő vonatkozásai vannak a természeti vallásnak a kereszténységre. A természeti vallás az alap és a kiinduló pont. S az ember érteni tudja, hogyha az egyik egyházi atya, ha nem csalódom Tertullian, az emberi lélekről általában igy nyilatkozhatott: „anima naturaliter christiana.“ Ebben ugy hiszem a felolvasó gondolatát fejeztem ki, mert munkája második részét éppen arra szentelte, hogy megmutassa, hogy a keresztény prédikátiók és védbeszédek mennyit meritettek eme benső vallásos adományból, mint a keresztény tan alapjából, mely tan annak csak megtisztitása, kifejtése és a léleknek ujra az igaz Istenhez vezetése, ki után Pál apostol szerint az egész emberiség vágyakozik.

A természeti vallás és a keresztény vallás mint elv sem különböznek egymástól. S Matter ur erre aztán azt kérdi, miért hogy a természeti vallás nem volt elégséges az emberiségnek? Vagy ha inkább tetszik, miért hogy az ember nem tudta saját erejéből ezeket az első alapelveket oly magasságra emelni, hogy az igaz Istent, az Atyát fölérje, a kit Jézus ismertetett meg és tanitott szeretni. Az ember esete, büne volt az, feleli Matter ur, mi megakadályozta a fölemelkedésben és szükségessé tette Jézus Krisztus szabaditását. E nélkül a büneset nélkül elégséges lett volna a természeti vallás, s majd egy napon, midőn az emberiség egészen keresztényé lesz, midőn — Pál apostollal szólva — Isten lesz mindenekben minden, a természeti vallás és a kereszténység egy és ugyanazon dolog lesznek.

Megvallom, hogy e pontra sok ellenvetést szeretnék tenni, mert

nekem ugy tetszik, hogy itt felvilágositásra van szükség. Mindenekelőtt Matter ur egészen figyelmen kivül hagyta, hogy mi lett volna az emberből, ha az erkölcsi törvényt meg nem sérti. Ez a pont az, hol Augustinus a bűnesetet „felix culpa“-nak nevezhette. Megengedem, hogy egy napon, mikor a kereszténység a szivnek és lelkiismeretnek általános törvénye lesz, a természeti vallás vele összeolvadhat, de azt sem lehet tagadni, hogy az akkor teljesen a kereszténység által átalakitott természeti vallás leend. Következőleg más valami, mint a mit természeti vallás alatt mostani ismereteink szerint értünk. De kiléptem szerepkörömből; felejtem, hogy feladatom Matter ur eszméit csak ismertetni és nem birálatot csinálni. Ugy hiszem eléggé elemeztem munkáját arra nézve, hogy szellemét megismertessem. Felolvasását rokonszenvvel fogadták és sokan siettek üdvözlésére. Felolvasására egy lelkész és egy szabadelvü református világi tettek kritikus észrevételeket.

Matter ur, ki az orthodox párthoz tartozik, egyike a legnyiltabb szivü és legszeretetreméltóbb embereknek. Egy valódi és rokonszenves tudós. Fia Matter Jakabnak, ki sokáig az egyháztörténelemnek volt a tanára a Strassburgi egyetemen s a ki egy igen kitünő munkát irt a Gnosticismusról (1840). Ő azonkivül, hogy számos theologiai munkát adott ki, több franczia és német folyóiratba, s ezek közt a Herzog Real-Encyclopediájába dolgozott értékes czikkeket.

A lutheranusok conferentiája hátra levő ülésén a gyarmatokban levő franczia missiókkal foglalkozott. Braegner ur, a missiók igazgatója Párisban, egy terjedelmes jelentést olvasott fel, mely azonban inkább polemia volt, mint jelentés a missiók működéséről. Ennek a magyarázata az a meghasonlás, mely most a missio-bizottmányban keletkezett. Tudva van, hogy Lessontoban a missiói állomásokat francziák állitották fel. De Lessonto ma az angolok kezében van. A bizottmányi tagoknak egy része és a bizottmányon kivül sokan ugy vélekednek, hogy Lessontot át kell engedni az angol missionariusoknak, mivel az angol birtok, és a francziá missionariusokat meg Algirba a kabylok közé, vagy Madagascarba, vagy a franczia Kongóba kell áthozni, hol Brazza ur bizonyára szivesen venné, ha ott protestáns missionariusok és tanitók telepednének le. De a bizottmány többsége, s különösen az igazgató nem osztja e véleményt. S éppen ez a vélemény-különbség az, mi a jelentésben különösen hangsulyoztatott. Őszintén szólva, a többség amaz álláspontja mellett felhozott indokok, mely szerint inkább angol területen kell a missiói munkát tovább folytatni, mint franczia földön, tényleg nem sokat érnek. A jelentés különben is zavaros volt s az ezt követett vita még zavarosabb, ugy, hogy a gyülés semmi gyakorlatibb megállapodásra nem tudott jutni s a missiókra nézve marad a statuquo, mi minden tekintetben sajnálatos. Madagascárról nem is szólva, hol a franczia vallásos oktatás képviselői a jézsuiták, mi már magában lealázó a franczia protestantismusra, — avagy nem elég világos-e, hogy azonnal lépéseket kellene tenni arra nézve, hogy

a Kongó-államban Brazza ur óhajának megfelelőleg, protestáns missiók állittassanak föl? Mi Algirt illeti, arra nézve már nem forog fenn annyira az intézkedés szükségessége, mivel ott számos szervezett protestáns egyház van, melyek működésüket tovább kiterjesztve a benszülöttek evangelizálására sokat tehetnek. Általában azt mondhatom, hogy Francziaországnak gyarmatai levén, a franczia missiói társulatoknak mindenekelőtt arra kellene törekedniök, hogy e gyarmatok lakósságát evangelizálják, s más nemzetek gyarmatait hagyják azoknak, hogy ott hasonló munkát végezzenek.

* * *

Már rég nem irtam önnek a theologiai társulatról, habár ez most is rendesen tartja havi üléseit. Nem tartottam mindig tárgyait elég érdekeseknek arra, hogy ismertessem. S ha most a jun. 22-iki üléséről beszélek, azt azért teszem, mert Coquerel E. felolvasása: „A rosz eredete titkáról" (Le mystére de l'origine du mal) annak különös érdeket kölcsönzött. Nem szándékom e tömör, tiszta, tudományos müvet részletesen elemezni, mert az nehéz feladat is lenne; mivel a munka maga is csak összevont elemzése volt ama különböző kisérleteknek, melyek a rossz eredetét megmagyarázni próbálták. E magyarázatok nem oldják meg a kérdést s mindenikök csak oda irányúl, hogy a rosszat Istentől származtassa. Sőt Jézus tanitásaiban sem találhatni felvilágositást a roszról, melyet ő mint világos tényt elfogadott s melytől az embereket az erkölcsi fönség, a lelkiismereti tisztaság és szentség által igyekezett megszabaditani. S a lelkiismeret az, melyben az erkölcsnek mindig szilárd alapját találjuk, melyet a rosz megmagyarázására alkotott hypothesisek minthа megingatni akarnának. Ez utóbbi eszmét különösen sok erélylyel és látható hatással emelte ki Coquerel E. A felolvasását követett érdekes vitában oly nézeteket hoztak a vitatkozók felszinre, melyeket mi már rég elhagyottaknak hittünk. Egy orthodox lelkész egészen a teremtés könyvéig ment vissza, állitván, hogy a rosz magyarázatát csakis egyedül abban találhatni és sehol egyebütt. Még megjárta volna, hogy ha némi megszoritásokat tesz s a teremtés könyvének képies nyelvéről beszél, de nem. Egész komolyan vitatta, hogy az valódi tényeket ad elé. Arra távolról sem gondolt, hogy ezzel a kérdést egy lépéssel sem viszi előre. Magok az orthodoxok közül is némelyek nem osztoztak nézetében s mintegy zavarba látszottak jönni társuk durva anthropomorphismusán.

A Coquerel themája feletti birálatban volt egy más nézet is melynek bizonyitása hasonlóan némi meglepetést okozott — és ez egy korábbi létben elkövetett hibáról való nézet, mely Platótólszármazik s melyet ugy gondolom, Origenes is védett, de a mely a kérdés megoldására szintén nem látszik alkalmasnak. Egyébiránt bármely álláspontról vizsgálja az ember a rossz eredete titkát, mindig meglábalhatatlan mélységre bukkan. S a jun. 22 iki ülésen jelenvolt tagoknak, valamint a felolvasónak átalános nézete az volt, hogy ily kérdéssel az ember elméletileg foglalkozhatik ugyan, de gyakorlati

haszon nélkül. Erkölcsi és gyakorlati szempontból mi fontossága is van a hogyant keresni, mely mostani szervezetünk feltételei mellett mindig kisiklik kezeink közül. Avagy nem az e a főkérdés, hogy a rosz, a bűn létezik és hogy attól törekednünk kell megszabadulni, a mennyire csak tehetjük? Bár mint legyen, a theologiai társulatnak ez az ülése egyike volt ez évben a legérdekesebb üléseknek, ha nem a legérdekesebb.

Ön tudja, hogy Hugo Victor sok kiadatlan munkát hagyott hátra, prózában és versben, melyeket most barátai rendeznek sajtó alá. Két kötet már meg is jelent, az egyik ezelőtt nehány hónappal e czim alatt: Le théâtre en liberté, a másik májusban: La fin de Satan. Az elsőről azért nem irtam önnek, mert az Hugo Victor dicsőségéhez egy szemernyivel sem járult.

S valóban a költő családja és barátai aligha jó szolgálatot tesznek, midőn mindent közreadnak, mi az ő tollából eredt. Én úgy vélem, hogy több belátással kellene eljárniok. Ezért ugyan még nincs veszély, de jelezni akartam azt az eljárást, mit rajtam kivül mások is hibáztatnak. Úgy látszik, hogy a nagy költőnek minden autographiájából mesterművet és bálványt akarnak csinálni, mi már tulzás. Ezzel csak azt érik el, hogy némelyek a mester müveiben hibákat kezdenek felfedezni, mit már jellemében is keresnek. A birálat most még csak kezdeténél van: még igen korai mindent feltárni s meztelenűl állitani oda azt a nagy hiuságot, melylyel Hugo Victor el volt telve. Még nehány év kell ahhoz, hogy a költő müveinek igazi értéke megállittassék. Azonban sietünk kimondani, hogy bármily birálatnak vetik is alá, ő mégis e száz év legnagyobb költője marad.

De hogy „La fin Satan" czimü művéről beszéljek, e költeményéről tudva volt, hogy létezik, mert a költő emlitést tett róla a „Századok legendája" első kiadása előszavában (1857.) Sajnos, hogy azt sohasem végezte be. Mint a költő minden művében, ugy ebben is bizonyos symetriát találunk: egy előszót, a Sátán bűnesetét:

„Négy ezer esztendeje, hogy a mélységbe esett". És ez a nyitány, ez az előszó vonatkozással van a záradékra: a sátán ujra felkelésére. Az előszó után három rész következik, mint a rosz eléhaladásának három egymást követő phasisa: a háboru Nimródban személyesitve; a kereszt, mely második résznek hőse a Jézus; s végül a börtön. Ez a harmadik rész azonban sohasem lett megirva. A költemény egy epilogussal végződik: A kegyelmet nyert Sátánnal, mely az előszó (A sátán bünesete) függeléke. Van valami bizar a Sátán ujra felkelésében. S főleg a formában: midőn a Sátán a sötét mélységbe esik, egy fehér tollat a szárnyából a parton hagy. Ebből a tollból egy angyal lett, kinek egyetlen feladata, hogy a Sátánt bárhogyan is megváltoztassa és megszabaditsa. Ime a forma. Az alap is épp oly különös. A sátány szárnytollából lett angyal, az angyal szabadság (L'ange-Liberté). Tehát a költő gondolata szerint a szabadságot a sátán állitotta helyre. De hisz éppa

szabadság az, mi a sátánt elveszitette. Világos, hogy a szabadság magára — in abstracto — nem szabaditás elv. Az csupán fantasmagoria.

A költőnek e művében is, mint más költeményeiben, sok bámulatraméltó, szép részlet van, de vannak benne érthetetlen, fárasztó helyek is. Az előszóban és az első részben a költészetnek azt a sajátságos nemét, a jósköltészetet találjuk, melyet ő a Századok legendájában több helyen oly előszeretettel alkalmazott. A költemény legszebb része a második rész: a kereszt. A költő hiven ragaszkodik az evangeliumi elbeszélésekhez s az Olajfák hegyérő', a husvéthról, és az Urvacsoráról irott sorai egyszerü, tiszta szépségökkel megragadók. Csodálatosan érezte az evangelium egyszerü fönségét s minden erőltetés és hatás keresés nélkül bámulatosan adta azt viszsza.

Jun. 16-án Strassburgban egy jeles tanár halt meg: Cunitz A. E., ki a strassburgi egyetemen és a prot. seminariumban 48 évig tanitott s tagja volt az elsasi egyházkerület consistoriumának. 1836. óta Reussal, a kitünő tanárral együtt igazgatta a theologiai társulatot. Jeles tudós volt, kinek értékét szerénysége csak növelte. Számos kiadott művei közül nevezetesebb: „Történelmi tanulmányok a franczia protestáns egyházjog fejlődéséről". De a mivel nevét Baum H. és Reussal együtt hallhatatlanná tette, az Kalvin összes müveinek nagy kiadása, melyből a 29-ik kötet éppen most jelent meg. Valószinü, hogy a nagy reformator munkáival már nem lesz több teendő azután a gondos, lelkiismeretes munka után, melyet Baum, Reuss és Cunitz mondhatni óriási erőmegfeszitéssel végeztek.

A dolgozó társak közül már kettő meghalt: Baum ezelőtt mintegy tiz évvel, Cunitz meg a jelen évben és Reuss 82 éves. Szerencsére a kiadás nem fog e miatt szenvedni, mert már mindent előkészitettek, semmit sem hagyva a véletlenre.

Charruaud.

AZ ELHUNYTAK EMLÉKEZETE.

ÁRKOSI MÓZES.

(1816—1886.)

A székelyföld egyik szük völgyében fekvő Bözöd községben ez év elején (január 19-én) hunyt el egy egyszerü — már több év óta tisztességgel nyugalmazott — öreg lelkészünk: böződi Árkosi Mózes. Nem volt valami történelmi alak, de juttat eszünkbe az ő neve is történelmi eseményeket, melyeket felejteni nem tudunk, melyeknek emléke édes és fájó. Jegyezzük fel azért ez egyszerü férfiu nevét is.

Árkosi Mózes született Böződön 1816-ban. Atyja volt a vidám kedélyü Árkosi Mihály, előbb sárdi, 1811-től 1857-ig — tehát 47 éven át — a bözödi unitárius egyházközségnek igen szeretett és tisztelt lelkésze és a sz.-keresztúri egyházkörnek 22 éven át szintén köztisztelet és szeretetben élt esperese: anyja Koncz Ágnes, ravai pap és esperes Koncz Márton leánya.

Testvérei többen voltak fiuk és leányok, a kik közülők teljes kort értek, mindnyájan tisztes és hasznos állást foglaltak el a társadalomban, de jelenleg még csak az atya után keresztúrköri esperesnek megválasztott s több éven át buzgó ügyszeretettel és erélylyel szolgált s ma már tisztes nyugalomban levő esperes és ravai lelkész: Árkosi Dénes, s Árkosi Rozália pipei volt lelkész Kis Mózes özvegye vannak életben.

Árkosi Mózes tanulását a bözödi népiskolában kezdette, onnan a kereszturi középiskolába s később a kolozsvári főiskolába ment és ott végezte iskolai tanulmányait 20 éves korában. Akkor egyszerre meghivták Csehétfalvára papnak és Nagyajtára iskolamesternek. Ő azon elvből indulva ki: jobb alatt kezdeni és azután lépni fennebb — az iskolamesteri állomást fogadta el Nagyajtán 1836-ban.

Ott vette nőül nagyajtai Darkó Rózáliát, a kivel végig édes viszonyban élt: 1879-ben ragadta el tőle a halál. Gyermekök több is született, de csak két fiut és egy leányt nevelhettek fel, a többit korai halál ragadta el tőlük.

Árkosi Mózes 1843-ban Nagyajtáról Árkosra vitetett iskolamesternek. Ott találta őt a forradalom, a melyben ő is részt vett. Sepsi-Szent-Györgyön népgyülés tartatván, azon ő is megjelent. Ott a piaczon egy üres hordóból rögtönzött szószékről többen tartottak buzditó beszédeket az összegyült néphez. A hazafiui lelkesedés őt is felbuzditva, fellépett az emlitett szószékre és ő is buzditó beszédet

tartott, a mire egy sepsi-kőrispataki székely ember azt kiáltá a nép között: „Könnyü a nadrágos uraknak minket buzditani, hogy menjünk a harczba, de ők nem mennek.“ Ez a felszólamlás Árkosit — mint önérzetes, müvelt és hazája ügyeért lelkesülő székely ifjut — sziven találta, s egyszerre feledve hivatalos állását, feledve családját: a közelében felállitott nemzeti zászlót megragadta és azonnal felesküdt honvéd katonának, s csakhamar főhadnagyi rangra emeltetve Hild nevü őrnagy zászlóaljában küzdött végig a szabadságharczban.

A szabadságharcz bevégződése után Árkosi Mózest is mint forradalmi tisztet beidéztette az osztrák katonai hatóság Sepsi-Szent-Györgyre s azután Bereczkre is: azonban mivel az őrnagyokon alóli forradalmi tiszteket nem itélték el, Árkosit is szabadon bocsátották.

Mig Árkosi Mózessel ezek történtek, azalatt az árkosi iskolamesteri állomás betöltetett, s az Árkosi Mózes családja Nagyajtára a nője rokonihoz ment, oda ment ő is, de nagyon kevés időre, mert a fiatfalvi papi állomás — Péterfi Józsefnek Fiatfalváról Sepsi-Kőrispatakra lett áthelyezése következtében — éppen ekkor üresedésbe jövén, Árkosi Mózes 1850-ben Fiatfalvára vitetett papnak, de ott csak 1852-ig lehetett.

Két fél között való küzdelem után a tulnyomó erő által legyőzött fél ha elhallgatni kénytelen is, de ki várhatja azt, hogy teljesen nyugodt, kibékült legyen, mig elveinek bár némi elismerés és tisztelet nem adatik?

A szabadságharcz legyőzetése után a higadtabb, csendesebb kedélyüek ha hallgattak is, de melyik magyar sziv lehetett teljesen nyugodt és megelégedett a helyzettel?!

A jelesebb magyar emigransok ismerve az itthon maradt hazafiaknak is elfojtott keservét, — külsegély reményében — egy ujabb szabadságharczra gondoltak, s ezen ügyben a bizalmasabb magyar emberekhez a székelyföldön is Rusicska nevü biztosuk által felhivásokat intéztek. Székely-Keresztur vidékén a szerencsétlen véget ért Gálfy Mihály martonosi földbirtokos és Csiki Áron akkor kereszturi lelkész voltak a többek közt ezen ügynek főbb pártolói.

Árkosi Mózes ezekkel már korábban barátságban levén, általuk ő is kapott felszólitást az ügy pártolására. Azonban ő — a mint még öreg korában is többször elbeszélte — az ügyet veszélyesnek tartva, a felhivást nem fogadta el, de el sem árulta. Akadt azonban ember, a ki elárulta, a mely árulás következtében Árkosi is mint az ügyben részes ugy tüntettetett fel és 1852-ben Székely-Kereszturon — a mint egy boltban ruhakelméket vásárolt — felsőbb parancs következtében a csendőrök letartóztatván, s még azt sem engedve meg, hogy a vásárolt kelméket Fiatfalvára haza szállithassa és övéitől búcsut vehessen, azonnal szekérre ültették s egyenesen Szebenbe vitték a báró Bruckenthal-féle szállodába, a mely akkor fogdának volt átalakitva. Nehéz vasat tettek reá is és a nro 2-be bezárták. Oda volt bezárva kolozsvári ügyvéd Simon Elek, s az akkor vásárhelyi jogász, most jeles iró Deák Farkas is.

Szt. Mihály-nap előtti vasárnapon Árkosi Mózes nagyon bús volt, a minek okát kérdezve Simon Elek, Árkosi igy válaszolt: Én bizony arról gondolkozom, hogy az én fiatfalvi kedves hallgatóim éppen jelenleg uriszentvacsorával élnek és én nem lehetek közöttük — velök, hogy papi kötelességemet tehessem.

Simon Elek, a ki római katholikus volt, Árkosit az unitáriusok urvacsorai szertartása felől megkérdezve, ő azt elbeszélte, a mire Deák Farkassal együtt kérte őt, hogy adjon nekik urvacsorát. Árkosi Mózes azon feltétel alatt, hogy ha bár egy hétig sem nem káromkodnak, sem nem átkozódnak, hanem mindennap vele együtt imádkoznak — megigérte, hogy ad nekik urvacsorát. A feltételeket pontosan megtartották, mindennap egyszer egy hétig imádkoztak. A hét elteltével a foglyok kenyeréből és Simon Eleknek a törvényszék által kivetelesen minden ebédre engedélyezett egy fertály kupa borból Árkosi két fogolytársával együtt a börtön falai közt urvacsorával élt, a melyről azt jegyezte meg, hogy soha ezen foglalkozás reá oly megható nem volt, mint akkor azon szomoru helyen.*)

Szebenben Árkosi Mózesre is kimondatott volt a halálos itélet, mint az összeesküvésben részestársra. Ezt az itéletet azonban az uralkodó felség kegyelem utján holtig tartó vasbani várfogságra változtatta. Ennek következtében őt Szebenből Csehországba, Jósefstadtba szállitották. Mély sóhajban vett ő is búcsut a haza földétől abban a hitben, hogy azt és szeretteit soha többé meg nem látja, sőt porai sem nyughatnak egykor annak hantjai alatt.

Családja testvére Árkosi Déneshez huzódott meg Ravába, a ki atyai gondozása alá vette az árvának hitt szerencsétlen testvéri családot, a mely most másodszor maradt hajlék nélkül, árván.

A szerencsétlen politikai foglyok imája azonban a börtön falai közül is felhatott Istenhez, a ki családi örömök által meglágyitván az uralkodó felség nemes szivét, a politikai foglyoknak ő felsége 1857-ben kegyelmesen amnestiát adott. Ennek következtében — a mint Árkosi beszélte és a fogsági emlékek czimü naptári czikkben irja is — 138 politikai fogoly nyerte viszsza egy napon Josefstadtban a szabadságát. Azok közt volt Árkosi Mózes is, a ki Josefstadtból Pest-Nagyvárad Kolozsváron át előbb Ravába testvéréhez és ott levő családjához, pünköst első napján pedig atyjához Böződre jött testvérével együtt.

Az akkor már elgyengült öreg atya Jákobi örömmel fogadta az elveszettnek hitt fiát, s nemsokára öregségi gyengeség következtében életének 78-ik, papságának 51-ik évében meg is halt. Miután azonban fia hazajött volt, még halála előtt lemondott a papságról és helyébe Böződre fia, az akkor már állomás nélkül levő Árkosi Mózes rendeltetett papnak az ekklézsia választása alapján.

---

*) Ezen urvacsoravételnek, valamint a fogsága más körülményeinek, az abból való megszabadulása, s Josefstadból — hova később szállitották — haza utazása s megérkezése történetét lásd bővebben éppen Árkosi Mózes által megirva a Székelyegyleti naptár 1886-ik évi folyamában „Fogsági emlékek“ czim alatt.

Árkosi Mózes tehát 1857-ben bözödi pap lett és a volt 1873-ig. Ezen időközben a kereszturi egyházkörben közügyigazgató és házasságvéd is volt.

Bözödön ezen idő alatt az 1856-ban leégett papi és mesteri gazdasági épületek ujraépittettek. 1868-ban ujra fedetett fehér pléhvel a torony és megkezdetett egy uj papiház épitése, a mely 1873-ban végeztetett be.

Árkosi Mózesnek fogsága ideje alatt egy veszélyes szivbetegsége fejlődött ki, a mi idővel mindinkább fokozódott, ugyannyira, hogy annak következtében 1873-ban le kellett hogy mondjon a papi hivatalról. Az egyházi hatóság elfogadván a lemondását, őt mindennemü papi teendőktől felmentette és 1/3-ad keperészlet élvezése mellett — a mi később 1/4-re szállittatott le — tisztességes nyugalomba bocsátotta. Ez a keperészlet — nem levén annak adására akkor más mód — papi utóda kepéjéből szakasztatott el, ugy, hogy utóda ezen részlet hiányával kapta a rendes papi jövedelmet.

Igy élt Árkosi Mózes még 13 évet. Folyó 1886. január 19-én délelőtt 11 órakor saját házából kilépve elérte szivbaja, a mikor háza kőlépcsőzetén arczra lebukva, fején halálos sebet kapott, a minek következtében azonnal meghalt.

*

Hazáját és annak szabadságát hőn szerette s büszke volt arra, hogy azért ő is szenvedett.

Mint pap lelkiismeretes és buzgó volt. 1861-ben egyházi tanácsosnak is megválasztatott. Irt több papi dolgozatokat, melyeket hallgatói előtt elmondott, de ilynemü munkája kiadva nincs, s más sincs az emlitett fogsági emlékeken kivül.

Gyöngéd apa s elég gondos családfő volt, de azon teendőkben, melyeknek hiv teljesitését a család iránti szeretet parancsolja, sokat gátolta a fennebb már ismert sorsa, a mi nem kis aggodalmat okozott lelkének és fájdalmat szivének. Mint ember mindvégig vidám kedélyü volt, élczelni szeretett.

Legyen áldott emléke! Boér Lajos.

KIS MÓZES.

(1821—1884.)

Egyházunk történetébe nem irták nevezetes ténykedések ragyogó betükkel e nevet. Mint a bokrok alján a kis ibolya illattal a léget, ugy Kis Mózes is nagy hegyek, idegen ajku népek és más hitet vallók által az unitárius ekklézsiáktól elszigetelt kicsiny egyházban szerény hivatalához hiven, a reá bizottak szivét igyekezett vallásos buzgósággal és szeretettel elárasztani. Legyen szabad e helyen röviden megemlékezni róla.

Kis Mózes 1821-ben született S.-Szt.-Királyban jómódu szabad székely szülőktől.

A falusi elemi iskola bevégzése után a sz.-keresztúri algymnasiumba vitték szülői, hol szorgalma és jó magaviselete által rövid időn nemcsak elöljárói, de tanulótársai szeretetét kiérdemelte. Mint egy tanulótársa említé, a szorgalom és munkásság, felnőttek irányában a tisztelet és engedelmesség, tanulótársaival szemben a szeretet és méltányosság benne kedélyes és megnyerő vidámsággal párosultak. Itt az osztályokat szép eredménynyel végezve, kolozsvári főiskolánkba ment, hol tanulmányait bevégezte 1844-ben.

Ugyanebben az évben szép csengő erőteljes hangja által s képzettségénél fogva kiérdemelte a martonosi ekklézsia bizalmát s megválasztatott kántor-tanitónak. Martonosban kezdődik egyházi müködése. Itt lett alkalma kimutatni először, hogy bár szerény állásban is sokat kivihet az akarat, kivált ha az, mint nála is, ifjui hévvel és lankadatlan buzgalommal, a közügy iránti lelkesültséggel és szeretettel párosult.

Mint énekvezer az ujabb kor kivánalmai szerint oly szép egyszerüséggel és vallásos ihletséggel énekelt, énekeltette tanitványait és vezette a hiveket, hogy szomszédos kartársai példányképpen vették őt.

Mint tanitó, fáradtságot nem ismerve, tapintatos eljárásával azon kor tanitói között az elsők sorába lépett. Mint népét minden téren előre vinni törekvő népnevelő, az erkölcsök nemesitése, az ismeretek gyarapitása mellett az anyagiakról sem feledkezett meg. Különösen szerette a gyümölcsészettel foglalkozni, s tanitványaival, kik szeretettel követték, a Martonos szomszédságában levő községekben is oltogatott, nemesitve ezáltal nemcsak a gyümölcsöket, de az erkölcsöket is.

A szabadságharcz alatt hivei között volt, vigasztalva a családokat, melyeknek tagjai közül sokan fegyvert ragadtak a szent ügy érdekében. Egy alkalommal, midőn egy oláh tábor Martonost és vidékét megszállva tartá, csak rendkivüli erejének köszönheté, hogy pár hivével a támadó fanatizáltakon át fejszecsapások segitségével az erdőbe menekülhetett, mig az ellenség elvonult. Ezalatt kifosztatott gabonája és butoraiból, szóval semmi nélkül hagyatott, öt évi szerzeményéből alig maradt mit magára öltsön.

1850-ben julius elején Pipére helyeztetett át papnak. Nehány nap mulva nőül vette Árkosi Mihály akkori bözödi pap és keresztúrköri esperes leányát, a most is élő Árkosi Dénes ravai, s a napokban elhunyt Árkosi Mózes bözödi nyug. lelkészek testvérét: Rózáliát, kivel 34 évig boldog házasságban élt. E házasságból született 6 gyermekük. Egy fiura közülök szembetegsége miatt szerény jövedelméből a gondos atya ezer forinton felül költött. A szépreményü ifju még sem nyerte vissza egészségét, eddigi szembaja mellé más betegség is csatlakozván, 1868-ban Sz.-Keresztúron meghalt. Négy élő gyermekük közül Sándor d.-szt.-mártoni énekvezér és vallástanitó, Mózes somogyomi állami elemi iskolai tanitó.

Kis Mózes családja körében mint hű férj, szerető édesapa, nagyapa a legnagyobb szeretet, odaadó gond és utánjárással igyekezett

övéinek előmenetelére és boldogitására. S habár 1858. őszén, midőn minden vagyona és évi jövedelme be volt takaritva, gonosz kéz által okozott tüz által most már másodszor fosztatott meg minden vagyonától, s terjedelmes családjával a legkeserübb inségre szorult: még sem esett el, de példás szorgalma és takarékossága következtében, remélve és bizva, ismét felemelkedett: sőt haláláig, mely 1884. nov. 20-án 9 napi tüdőgyuladás után következett be, biztos megélhetési alapot gyüjtött szeretteinek.

Ezekben tán meg is volna röviden a harmincznégy évig hű férjnek és családapáaak — 5 évig lelkes iskolamesternek életrajza. Azonban helytelenül tenném, ha lelkészkedését említés nélkül hagynám. Anyagiakban különben is szegény hiveinek felerészét állomása elfoglalása alkalmával 1850-ben a legnagyobb inségben találta. Ugyanis egy véletlen tüz által a községnek fele hamvadott el A lángok az istenházát sem kiméltékmeg, megfosztották fedelétől, tornyától és mennyezetétől. Az imádkozás helyén szánandó romhalmaz volt, a hivő hivek áldozatát és buzgóságát kérve. És ime már 1852-ben a csinos kis templom készen állott, az elolvadt két harang helyett annak tornyából egy, de amazok mindenikénél nagyobb és szebb hivogatta imára a buzgó lelkeket. Az 1856-ban elhamvadt papi gazdasági épületek szintén hamar felépittettek. Később 1858 ban egy kisebb harang és a mesteri szük és félreeső telek helyett alkalmas telket vásárolt az ekklézsia. Ezt mesteri lakással, gazdasági épületekkel látta el. 1884-ben betetőzte munkásságát, simeoni nyugodtsággal hajthatta le fejét; mert rég óhajtott vágyát és czélját elérte, méltán szólhatott igy az apostollal pályája végén: „Nem hiába fáradoztam". Az állammal kötött szerződés alapján a mesteri telek a községnek használat végett átadatik, a 93 frtra számitott mesteri jövedelmet az állam 300 forintra kiegésziti, az iskola lesz községivé, de abban mindig az unitárius énekvezér a tanitó. Szorgalmát hirdeti az utódok előtt a gyönyörü gyümölcsös kert is, mely meglehetősen emeli a papi jövedelmet.

Végül legnagyobb örömmel szólhatok a vallás-erkölcsi életről is, melynek 34 évig volt hű és lelkiismeretes őre. Midőn ekklézsiáink némelyikében méltán hangzanak a fájó hangok: „meglankadott a szeretet az emberek fiai közt," azok Kiss Mózes volt hiveiről nem is szólottak, nem is szólnak. Ő azok közül, kik neki adattak, egyet sem veszitett el. Vallásos buzgó nép siratja őt. Sionnak utai a gondjára bizott ekklézsiában nem sirnak, sőt a 365 lélek közül 150—160 az istenházában minden ünnepnapon, a tőle tanult szép hangon hatalmasan hirdeti: „Megáll az Istennek igéje."

Egyszerü sirköved feliratának kiegészitéseül, elhunyt elődöm, fogadd e kis koszorut.

Székely Zsigmond.

IRODALMI ÉRTESITŐ.

Ifj. br. Vay Miklós emlékezete. Irta Radácsi György, theol. tanár. Ez emlékbeszédet Radácsi a tiszáninneni ev. ref. egyházkerület és a sárospataki főiskola által 1886. jun. 27-ik napján rendezett hálaünnepélyen tartotta a sárospataki főiskola imatermében. Ifj. br. Vay Miklós, a nagynevü br. Vay Miklós fia, utóbbi években a sárospataki főiskolának volt érdemes gondnoka, azelőtt pedig mintegy 20 évig a szobrászattal foglalkozott. Nevét megörökitette azzal is, hogy a debreczeni zsinaton, midőn az egyesült ref. egyházkerületek a domestikát megalkották, arra 5000 frtot adományozott. Az emlékbeszéd a müvészetért és egyházáért lángoló prot. főurnak emelt méltó emlékoszlop sikerült szép vonásokkal alkotva.

A protestans egyház halottai. Egyházi beszéd, melyet az erdőbényei ev. ref. templom épitésének százéves ünnepélye alkalmával 1886. jun. 20-án elmondott Czinke István erdőbényei ev. ref. lelkész. Szónoki erővel s vallásos melegséggel irt szép alkalmi beszéd. Kiadatott Sárospatakon.

A sárospataki ev. ref. főiskolai könyvtár többszörös példányai czimjegyzékét az igazgatóság kiadta oly czélból, hogy azokat csere utján vagy pénzért értékesitse. Felhivjuk reá gymnasiumaink igazgatóságai figyelmét.

Mitrovics Gyula sárospataki hittanár és főiskolai lelkész előfizetésre felhivást bocsátott ki **Borsodi József „Hétköznapi, bűnbánati és alkalmi imáira“.** A 12 ivre terjedő mű előfizetési ára 1 frt 50 kr, kötött példány 2 frt, mely Tornaallyára küldendő a szerző fiához, Borsodi Józsefhez. Borsodi egyike a legkitünőbb imaíróknak és a felhivást különösen ajánljuk lelkésztársaink figyelmébe.

Paedagogiai Plutarch 6. 7. 8. hármas füzet tartalma: Mednyánszky, Rissányi J.-tól. Locke, Felméri Lajostól. Gyertyánfi I., dr. Tóth Kálmántól. Molnár L., dr. Zsengeri S.-tól. Dugonics A., dr. Márki S.-tól. Dr. Kehr K., Ebenspanger I.-től. Berecz A., dr. Gerevich E.-től. Ballagi Károly, Tóth Páltól. Péterfi S., Böngérfi I-től. Erdődi I. Seemann G.-től. Az Orbók Mór pozsonyi tanártól szerkesztett s Drotleff R.-tól kiadott ez életrevaló vállalatot ajánljuk pártfogásba.

KÜLÖNFÉLÉK.

Felhivás*)

angol unitárius testvéreink által Londonban épitett „Essex Hall“ költségeihez való hozzájárulásra.

A Brit és külföldi unitárius társulat a Vasárnapi iskola-társulattal együttesen Londonban egy központi hivatali helyiséget épittettek ép azon a helyen, a hol Londonban a mult száz végén az első unitárius isteni-tisztelet tartatott.

A két társulat már be is rendezte magát e központi helyiségbe, melynek neve: „Essex Hall.“ Évi közgyülésüket is a f. évben annak diszes termeiben tartották meg. Becses könyvtáraik, lapszerkesztői irodák szintén e helyiségbe vannak elhelyezve. Az épület arányairól, nagyságáról és berendezéséről fogalmat alkothatunk magunknak a költségből, a mibe az a két társulatnak került s a mely nem kevesebb, mint 20,000 font sterling, tehát több, mint 200.000 frt a mi pénzünk szerint.

Megragadó jele ez angol unitárius testvéreink igazi buzgóságának és áldozatkészségének. Mert ezen egész épitkezési költség az egyesek adakozására van alapitva. S több mint fele azon összegnek ily módon már be is került. Azonban 8000 font sterling, azaz mintegy 80,000 frt még adósságképpen nehezedik a már használatba vett épületre. Ennek mielőbbi törleszthetésére ujabb felhivást bocsátottak ki a társulatok tagjaihoz, további adakozásra szólitván fel ezeket. S hogy az nem fog eredménytelen maradni, hogy angol unitárius testvéreink rövid idő alatt aláirják és összegyüjtik a hiányzó 80,000 frtot is, ép oly bizonyos, mint a mily bizonyos az, hogy a nap melege bimbót fakaszt s gyümölcsöt érlel. Mert a buzgóság ereje az erkölcsi világban semmivel sem kisebb, mint a napé a természetiben. A hol ez meg van, ott az eredmény kimaradhatlan.

Megemlékezve már azon számtalan jótéteményekről és áldozatokról, melyeket angol unitárius testvéreink főleg 1859. óta egyházunk érdekében meghoztak és folyton hoznak. Hogy csak a főbbeket emlitsem: megemlékezve arról, hogy 1859-ben 13,000 frttal segélyeztek akkori lét-

*) E felhivását a főt. püspök urnak t. olvasóinknak becses figyelmébe ajánljuk.
Szerk.

fentartási nehéz küzdelmünkben: 1861. óta, tehát már 25 év óta csaknem állandóan 100 font sterlinggel segélyezik Londonban, a Manschester New Collegeba általunk kiküldött ifjakat, a mi legkevesebb 30,000 frt adományt tesz: 1882-től fogva pedig budapesti papságunk fentartásához is ismét évi 100 font sterlinggel járulnak: nem különben jelentékeny összeggel járultak hozzá sz.-kereszturi iskolánk épitési költségeihez is — mindezekről megemlékezve, lehetetlen, hogy mindnyájunkat ne nyugtalanitott volna az a gondolat, hogy ideje lenne nekünk is azt a sok szép, nagy és nemes áldozatot — nem visszafizetni, mert arra erőnk és tehetségünk nincs — de valamiben és valamivel legalább viszonozni. S erre jobb alkalmat alig találunk, mint most, ha az emlitett felhivást, mely nincs ugyan hozzánk intézve, mi is a magunkévá tesszük, s bármi csekély összeggel mi is hozzájárulunk angol unitárius testvéreink, illetve a Brit és külföldi unitárius és a Vasárnapi iskolatársulat által épitett központi hivatali helyiség még fedezetlen levő költségeihez.

Teljes bizalommal fordulok azért összes ekklézsiáinkhoz, ezeknek belső embereihez, tanárainkhoz, egyházi tanácsos afiaihoz s általában vallásközönségünk minden ügybuzgó tagjához, hogy ez eszme megvalósitására s ez által egy mindnyájunk által mélyen érzett erkölcsi tartozásnak, ha csak részben is teljesitésére, becses adományaikkal segédkezet nyujtani sziveskedjenek.

Tudom én azt, hogy nekünk magunknak is sok és égető szükségünk van. Ekklézsiáink, valamint iskoláink évről-évre ujabb meg ujabb áldozatokat kivánnak. S bizony egyházunk tagjai között is kevesen vannak, a kiket az önfentartás nehéz gondja ne nyomna, a melyet a folyton szaparodó társadalmi adók is napról-napra terhesebbé tesznek. De másfelől azt is tudom, hogy az unitárius buzgóság és áldozatkészség soha sem zárkózott el oly czélok elől, a melyek csaknem a becsület kérdésével egy jelentőségüek.

E meggyőződésben ujitom meg fennebbi kérésemet. Az adományok, valamint a gyüjtések egyenesen nevemre czimzendők és küldendők be. Még pedig a lehetőleg minél rövidebb idő alatt, hogy aránylag csekély adományunkat annak gyors összegyüjtése is becsesebbé tegye. A nyilvános nyugtázást a Ker. Magvetőben fogom eszközölni. Az eredményről pedig az E. K. Tanácsnak fogok beszámolni, melynek helyeslő tudtával s a czél iránt lelkesülő megbizásából azon reménynyel bocsátom ki e felhivást, hogy azt az ügyhöz méltó s merem hinni, egész vallásközönségünk által óhajtott siker fogja koronázni. Kolozsvártt, 1886. aug. 12. Ferencz József, unitárius püspök.

Egyházi főtanácsunk aug. 29. 30. 31. napjain tartotta meg gyülését. Kedvesen gondolunk viszsza reá, mert a kép, melyet emlékünkben hátrahagyott, szép és felemelő. Egyike volt azoknak a gyüléseknek, melyeken a hitbuzgóság ünnepet ül. A tanácskozási terem teljesen betölt a megjelent egyházi tanácsosokkal, s falain a nagynevü elődök képeivel, s az egyház és vallás iránti ragaszkodás élő bizonyságaival oly látványt nyujtott, melyet nem egy hamar fogunk elfeledni. Ott láttuk kitünő angol vendégeinket: Sir Lawrence Jakabot, Lawrence Vilmost, Lawrence Henriket és Janet; az egyházunk történelmében fényes nevet kivivott családok képviselőit: id. Dániel Gábor, P. Horváth Kálmán, K. Sándor József személyekben; tudósaink közül dr. Brassai Sámuelt és Kőváry Lászlót; a kerületi gondnokok közül Szigethi Sándort, László Domokost, Szentkirályi Árpádot: az espereseket s egyháztanácsosaink legnagyobb részét. A megnyitó beszéd, melyet főt. Ferencz József püspök ur a szokott ékes nyelven mondott, mély hatást tett a főtanács tagjaira. Mi a tárgyalásokat illeti, azoknak ismertetésébe most nem bocsátkozunk, minthogy a képv. tanácsi jelentések és a tanácskozások eredménye közlését jövő számunkra tartjuk fenn. De azt meg kell emlitenünk, hogy a gyülés tárgyai között a legnevezetesebb volt a Baldácsy-alapitvány életbelépése — ez évre 2000 frttal. A gyülés a nagy alapitó szellemének hálás emlékezettel adózva fogadta a bejelentést A tanácskozások mindamellett is, hogy kényes tárgyak is fordultak elé, a rendes mederből nem csaptak ki. Nem hallottuk a szenvedély kitöréseit, hanem gyönyörködhettünk a mérsékletben és a gyülés méltóságához illő hangban, s érdemes főgondnokunk és püspökünk bölcs tapintatu elnökletében. A közjóra irányzott szeretet vezérelte a tagokat. S mindezt jól esik jeleznünk, mert a mit e gyülésen láttunk, éppen az az, a mire egyházunknak oly nagy szüksége van: a meleg érdeklődés, ügybuzgalom, s az öszszetartás és egység szelleme. Főt. Ferencz József püspök ur bezáró beszédében lelki örömmel tekintett vissza jelen főtanácsi ülésünkre, mely az ő és elnöktársa előlülése alatt immár a 10-ik volt és egyike kétségtelenül a legörvendetesebbeknek.

A Dávid Ferencz-egylet első rendes közgyülését f. évi augusztus 28-án délelőtt tartotta meg, a főtanoda disztermében. A közgyülésen számos tag jelent meg. Mózes András tanár és lelkész emelkedett, szép imája után dr. Brassai Sámuel az egylet elnöke eszmegazdag beszéddel nyitotta meg a gyülést. Erre következett a pénztárnok: Bágyi Kálmán jelentése. E jelentés szerint az egyletnek van: 116 alapitó, 165 rendes és 50 pártoló tagja. Az egylet jelenlegi vagyona 1390 frt, melyből 843 frt tényleg be is vétetett. Ezután Boros György titkár olvasta fel nagy

buzgalommal összeállitott jelentését, mely számot ád az ideiglenes választmány egy évi müködéséről. A választmány „Értesitőt“ adott ki, melyben a tagok az egylet czéljáról tájékozást nyerhettek. Felolvasásokat rendezett. Az első felolvasást dr. Bartók István tartotta: „A vallási és orvosi tudomány dualismusáról.“ A másodikat Kőváry László isk. felügyelő-gondnok s akad. tag a „Család és a családtagjai hivatásáról a keresztény társadalomban“. Mindkét felolvasás rendkivül érdekes volt. — Fiókegyletek is alakultak öt egyházkörben s müködésüket meg is kezdették. A titkári jelentés szerint az egylet életrevalónak bizonyult s reményekre jogositó. A titkári jelentés után tárgyalás alá került a székely-kereszturköri fiókegylet javaslata, hogy a bibliának a nép között leendő terjesztése a lehető legolcsóbb áron miképp lenne eszközölhető? Ez életrevaló inditvány — mely az egylet tulajdonképpeni czéljaira utal — élénk vitát keltett, a mennyiben némelyek nyereséggel akarták a bibliát adni. A közgyülés a választmányra bizta, hogy a bibl. t. ügynökségével tárgyaljon.

Az egyleti ügyek elintézése után Kelemen Albert marosköri esperes tartott egy igen gyakorlati és szakszerü felolvasást: A népiskolai vallástanitás jelen állása és czélszerü reformjáról.“ Felolvasó a következő javaslatokat tette:

1. Vétessék fel a papnövendékek tantárgyai közé a neveléstan, különös tekintettel a népiskolai vallástanitás módszerére.

2 A tanitóképző intézetekben is tanittassék a hittanár által a vallástanitás módszere.

3. A népiskolák hat első osztályában tanitsa a vallást a rendes unitárius tanitó. Ennek nem léte esetében a lelkész. Az ismétlő osztályok vallástanitása tétessék a lelkészek kötelességévé, tekintettel a tényleges állapotra.

4. Tüzessék ki pályázat a mai igényeknek és vallásos müveltségnek megfelelő vezér- és kézikönyvek irására, u. m.:

Az I. és II. oszt. számára vallásos irányu és erkölcsiségre vezérlő közönséges és bibliai történetekből vett elbeszéléseket tartalmazó vezérköny a tanitó kezébe.

A III. és IV. oszt. számára ó- és új-szövetségi bibliai történetek válogatva és bibliai ismertetés.

Az V. oszt. számára egyháztörténelem.

A VI. oszt. számára hit- és erkölcstan.

Mindenik osztályban imák, énekek.

5. Szigoru felállitása mind a hat rendes s mind a három ismétlő osztálynak.

6. A községi és állami iskolákban egyéb tantárgyakkal egy időben nyilvános vizsgálattartás a vallástanból is.

E javaslatokat közgyülés pontonként megvitatta s azokra nézve, melyek nincsenek életbe léptetve, elhatározta, hogy az E. K. Tanácshoz felir.

A délután folytatott ülésben a hivatalnokok s választmányi tagok választattak meg. Elnök: dr. Brassai Sámuel; alelnökök: özv. Kriza Jánosné és Berde Mózes; titkár: Boros György; pénztárnok: Bágyi Kálmán; választmányi tagok: dr. Bartók István, Benedek Áron, Ferencz Józsefné, Haller Rezsőné, Kovácsi Antalné, Kőváry László, Mikó Imre és Pataky Istvánné. Ezután dr. Brassai Sámuel tartott érdekfeszitő előadást a következő tárgyról: „Lehet-e új vallás?“ Ősz tudósunk előadta a vallás keletkezését, fokozatos fejlődését, kimutatta a tévedéseket és fattyukinövéseket, s felhozta, hogy a modern tudósok két táborra oszolnak: egyik, mely az általános tagadást tartja vezérelvül; a másik, mely mindent meglevőt kárhoztat s egészen ujat akar. Nagy figyelemmel hallgatott előadását azzal végezte be, hogy ha új vallás lesz: ahoz legközelebb fog állani az unitárizmus.

Püspöki vizsgálat. Főt. Ferencz József püspök ur ez évben is megtartotta szokott püspöki körutját. Ez alkalommal a szorosan püspöki vizsgálat alatt álló ekklézsiákat: Abrudbányát, Verespatakot, Toroczkót és Tordát látogatta meg. Látogatásáról a következő értesitést vettük: „A főt. püspök ur a vizsgálatot Abrudbányán kezdette meg, a hová — utjába ejtvén A.-Járát s egy éjszakát ngs. báró Kemény Ödön urék vendégszerető uri házoknál töltvén — az Aranyos regényes völgyén, szeretett nejével s kis fiával jul. 24-én érkezett Abrudbányára; tisztelőinek egy része Bisztráig ment fogadására, az ekklézsia követsége élükön a lelkészszel: Barabás Ábellel a szohodoli hidnál várta és fogadta, benn a város piaczánál felállitott diadalkapunál pedig a város polgármestere: Diószeghy Lajos üdvözölte a városi polgársággal és különböző testületekkel. Elfoglalván szállását özv. Árkosi Károlyné urnőnél, mint rokonánál, a különböző hitfelekezetek lelkészi s tanitói kara és hivatali testületek tették meg tisztelgésüket; este fáklyászenét, másnap pedig közös ebédet rendeztek tiszteletére, szóval Abrudbánya város régi vendégszeretetéhez és a főpásztor iránt már régebbi időkből keletkezett rajongó tiszteletéhez hiven mindent megtett öröme kifejezésére, a melynek elkötelezésére szolgáltak a főpásztor részéről is ujból a különböző fogadásokra adott lelkes köszönő szavak, melyeknek mintegy koronájaként emlithetni fel, midőn a fáklyászene alkalmával a fáklyák világa és melege analogiáján az értelem világát és a sziv keresztényi szeretetben való

melegét kéri és várja a hivektől, s viszont midőn a templomban a hit, remény és szeretet ihlettségével bilincseli le a sziveket és lelkeket Istenhez, valláshoz és hazához.

A vizsgálat Abrudbányán másnap kezdődött, s mindamellett, hogy ez ekklézsiánknál a számadásokat a vizsgálószék jegyzője: Mózes András kolozsvári lelkész és tanár, ki már korábban ide érkezett, megvizsgálta — három napot vett igénybe. Ez ekklézsiában az ügykezelet rendesnek találtatott: az anyagiakban a mult püspöki vizsgálat óta gyarapodás is mutatkozik, de a keresztényi szeretetet, az egyházhoz vonzódó melegséget némileg meghidegitette talán a politikai pártversengés, s ennek kiengesztelését s a sziveknek egymáshoz való közeledését csak a főpásztor tapintatos eljárása s hatos szavai eszközölheték.

Verespataki ekklézsiánkban, hová a vizsgálószék jul. 27-én este szállott ki, kevesebb elfoglaltatás volt, mert innen a számadások évenként fel szoktak küldetni a főt. püspök urhoz felülvizsgálásra s igy az elintézendőkre nézve esetről-esetre megtétettek az intézkedések. Ez egyházunkban megvan a buzgóság, de nincs tehetség a rosz bányászat miatt, a lélek kész, de a test erőtelen. Uj lelkészének tapasztalata és erélye lendithet az ekklézsia ügyén. Adja Isten, hogy a főpásztor ebbeli reménye teljesüljön!

A főt. püspök ur a toroczkói ekklézsiába jul. 29-én este érkezett. A toroczkóiak a borévi hidig mentek a főpásztor elé, hol Pálfy János tanitó üdvözölte, a papi háznál meg Gál Miklós lelkész fogadta. A vizsgálat itt jul. 30-tól aug. 1-én estig tartott. Az itteni helyzetet nemcsak kielégitőnek, hanem az irás szavai szerintinek találta a vizsgálószék: „Mindenek ékesen és jó renddel legyenek köztetek.“ A szép, terjedelmes és jóizlésü tiszta iskola, az ujonnan épült tanitói lak, a számadások pontos vitele s főleg az anyagiakban való gyarapodása legmegnyugtatóbb volt a vizsgálószékre, a mihez járult a vallásosságnak a régi buzgósággal való gyakorlása. Itt csakugyan felelevenül a kebelben a Dávid kenetteljes imája: „Jobb egy nap uram a te házadban, mintsem ezer nap egyebütt.“ A vizsgálószéknek is alkalma volt egy ily napot a hivekkel együtt tölteni, mikor predikált Mózes András kolozsvári lelkész, utánna a főtisztelendő püspök ur mondotta el lélekre ható beszédeinek egyikét és ezt fogadta helybeli lelkész Gál Miklós nagyszabásu köszönő beszédével. A vizsgálószék aug. 2-án reggel búcsut vett az ekklézsiától s annak elöljáróitól. Hogy jó benyomást vitt magával és jó emléket hagyott hátra, bizonyságul szolgáltak a kölcsönös meleg búcsuszavak.

Toroczkóról a főt. püspök ur Tordára utazott a vizsgálat megtar-

tására, a mi itt azonban beszámitható akadályok miatt elhalasztatott az őszi napok valamelyikére."

Lelkészi jubileum. Folyó évi junius 15-én egy lélekemelő örömünnepély folyt le Árkoson. Kiss Mihály nyugalmazott esperes, a „Szentirás Gyöngyei", a „Történelmi Gyöngyök" s a „Bölcseség Gyöngyei" tudós gyüjtője ünnepelte 50 éves jubileumát. Napjainkban sokan tartanak jubileumot, de méltóbban nagyon kevesen. Akár ugy tekintsük mint lelkészt, akár mint családapát: ő minta-ember. A lelkészi hivatal magasztosságát nemcsak felfogta, hanem azt hiven, lelkiismeretesen be is töltötte. Ő igazán olyan pap volt, a milyennek lenni kell. Széleskörü müveltsége, megnyerő modora s egyszerüsége által közvetitő volt az uri és polgári osztály között, s igy müködése áldásteljes ekklézsiájában.

A jubileum a háromszékköri közgyüléssel kapcsolatban tartatott meg. Az árkosi unitárius ekklézsia nagy és diszes temploma zsufolásig megtelt hallgatókkal. A köri közgyülés szónoka Kiss Sándor, az ünnepelt fia s laborfalvi lelkész volt, ki szép alkalmi beszédet mondott. A jubiláris szónoklatot nagyajtai lelkész, Kriza Sándor, a nagynevü Kriza püspök testvére tartotta. A remek és találó beszéd mély benyomást tett a hallgatóságra. Hogy mily szépen jellemezte az érdemes férfit, közöljük a következő sorokat:

„Két vendég ült mindig asztalodnál: egészség és vidámság."
„Két barát csatlakozott mindig hozzád: a reménység és álom."
„Két testvér nem hagyott el soha: a megelégedés és csendesség."
„Egy ellenséget nem ismertél soha: a szükséget."
„Egy más ellenséget számba sem vettél: az irigységet."
„Két élődit zártál ki ajtódon: a pompát és dobzódást."

A Kriza beszéde után az ünnepelt mondott egy mindenkit megható, gyönyörü imát. Ezután az E. K. Tanács s főtiszt. Ferencz József püspök ur üdvözlő leveleit olvasták fel és még többeket. Egy alkalmi hymnus eléneklése után az ekklézsia hivei, s a vidékekről is vallásfelekezeti különbség nélkül összesereglett közönség mélyen megilletődve távozott az Ur házából.

A számos üdvözletek átadása a papilakban történt. Az ekklézsia küldöttei, az egyházköri papság, világiak, mesterek, tanulók, a helybeli ev. ref. ekklézsia küldöttei: a legmelegebb üdvözletüket fejezték ki, melyekre az ünnepelt találóan s meghatottan válaszolt. Az ünnepély legmeghatóbb jelenete az volt, a mikor Lőfi Áron esperes és veje elébe vezette gyermekeit és számos unokáit. „Ime én is elhoztam a legszebb koszorut, hogy bemutassam!..." de a szavak már most elnémultak... egymás karjaiba borultak s csak az érzelmek beszéltek!

A jubileumi ebéd az iskola termében folyt le a legjobb hangulatban és számos pohárköszöntőkkel füszerezve.

Az ünnepély után a tanuló ifjuság rögtönzött tánczmulatságot rendezett, melyet a még mindig vigkedélyü s maga is zeneértő Kiss Mihály nyitott meg.

Papi hivatalát Szent-Mihályon kezdette meg, hol 6 évig volt. Onnan Árkosra ment. Mint esperes 26 évig szolgált, birva kartársai szeretetét, s kiérdemelve egyházkormánya elismerő méltánylását. Még most is hirdeti az ur igéit s forgatja tollát, mint azt folyóiratunk mutatja. Mi is szivünkből járulunk a legjobb kivánatokkal számos tisztelői üdvözletéhez, s óhajtjuk, hogy még sokáig éljen szerettei örömére, ekklézsiája javára, vallásközönségünk diszére!

Elismerés a valódi érdem iránt. Késve bár sok közlendőnk miatt, de el nem késve, meg kell emlékeznünk e vállalat kitünő pártolója, egyházunk tanácsosa, Magyarország országos főerdőmestere, Kálnoki Bedő Albert miniszteri tanácsos ur öt kötetes nagy müvéről, melynek czime: „A magyar állam erdőségeinek gazdasági és kereskedelmi leirása", szakminisztere gr. Széchenyi Pál felhivására irta Bedő Albert, kiadja a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. minisztérium, Budapest, 1885. Ára 25 forint. Nem lehet hivatásunk a nagy tudományi készültséggel irt mű ismertetése. Ezt tették s tenni fogják a politikai lapok és havi iratok. Mi csak örömünket fejezzük ki a felett, hogy szerző ezen müvével egyfelől egy eddig nemzeti nyelvünkön kevésbé mivelt tudományi szakban, az erdészetügyben, mint e szak valódi megalapitója tűnik fel, mely mű a magyar erdészet jelenlegi állapotát hivatalos és teljesen megbizható statistikai adatok és számitások alapján adván, mint kiinduló pont és történeti alap lesz tekintendő minden jövő erdészetügyi tervezésnél, kezdeményezésnél és irodalmi munkánál: másfelől a mű iróját ugy eszméje, mint conceptiója és kivitele eredetisége által hazánk legmélyebben gondolkozó és legkomolyabb tudósai közé emeli, a minek erkölcsi értékét főleg az adja meg, hogy egy nemzetgazdasági fontos kérdésben oly hathatós actiot kezdett, melynek jó következménye ki nem maradhat, s egykor hazánk pénzügyi viszonyai jobbrafordultának lehet előkészitője. Ha a magyar erdészetügyen e mű is, mint az 1879-ki erdőtörvény, oly hatalmasat lendit, ha birtokosaink s községeink szeretettel fordulnak erdőbirtokuk drága földéhez, s azt okszerü müvelése által jövedelmezőbbé téve, egyszersmind növelik a nemzeti tőkeösszeget is — ekkor ketszeresen igazolva leszünk, hogy a szóban levő nagy műről becséhez méltóan szóltunk, s ismételve hang-

sulyozzuk tisztelt olvasóink előtt a közlemény kezdő szavait: Elismerés a valódi érdem iránt!

Angol vendégeink. Ez évi főtanácsunkon nevezetes vendégeink voltak; az igaz, hogy kevés ideig maradtak közöttünk, de kedves emlékekkel távoztak el. Őket ide csupán a hitrokoni szeretet hozta, hogy megláthassák azt a helyet, hol 300 év óta hirdetik az unitárius hitelveket. Angol hitrokonink nevei: Lawrence C. Jakab, báronette, ki 1869-ben Lord-Mayor (polgármester) volt Londonban, s öt cycluson keresztül képviselője London egyik kerületének és jeles szónok; testvére Lawrence Vilmos (Alderman) londoni tanácsos, szintén többször képviselő; nővérök Lavrence Janka és unokaöcsesük Lawrence A. Henrik, a Cambridgei egyetem növendéke. Aug. 28-án érkeztek meg Budapestről s 29-én jelen voltak az isteni tiszteleten. Templomozás után bementek az egyházi főtanácsi gyülésbe, a hol főtiszt. Ferencz József püspök ur lelkes beszéddel fogadta s üdvözölte az unitárius vallásközönség nevében. Erre Lawrence Jakab oly hévvel s szive mélyéből fakadó beszéddel válaszolt, hogy a jelenlevők rendkivülileg meg voltak hatva. „Jóllehet — mondá — különböző nyelven beszélünk, de azért megértjük egymást, érzelmeink ugyanazok. Ők is ugyanazokat az elveket vallják és hirdetik, szóval és cselekedettel, a miket mi. A hitrokoni érzelem az, mely mindnyájunkat összefűz. Ezt a kapcsot ő meg szorosabbá igyekszik tenni, s e nap elfelejthetetlen lesz az ő életében, melyen jelen lehetett a legrégibb unitárius felekezet tagjai között, kiknek ősei oly állhatatosan megmaradtak a keresztény vallás legegyszerübb s legtisztultabb elvei mellett. Lelkesitsen minket is e jeles ősök példája, s szóval, tollal és cselekedettel buzgolkodjunk szent vallásunk mellett, melynek a jövő vallásának kell lennie."

Ezután Kovács igazgató vezetése mellett megtekintették főtanodánkat; megnézték azt a követ, melyről Dávid Ferencz 1566-ban emlékezetes beszédét tartotta, melyre az egész Kolozsvár az unitárius vallásra tért. Kocsival bejárták a város főutczáit, megnézték a kiállitást, meglátogatták Paget János honfitársukat. Ebéden a főtiszt. püspök urnál voltak a főtanács tagjaival. Délután a sétatéren a népünnepélyben s az ott látott különböző typikus alakokban gyönyörködtek. Kolozsvár igen kellemesen lepte meg vendégeinket. Aug. 30-án elutaztak Budapestre, honnan főtiszt. Ferencz József püspök urhoz Lawrence Jakab 62 frtot küldött az ekklézsia szegényei számára. Budapestről Bécsen át Luzernbe utaztak ott időző testvérökhez. Kisérje Isten!

Egyházi élet a marosi unitár. egyh. körben. E czim alatt Nagy János, nyárádgálfalvi lelkésztől a következő levelet vettük: Ismét egy

év zajlott le, a mióta egyházi életünkről egy rövid levélben e folyóirat hasábjain megemlékeztem. Egy év sok nevezetes eseményt derithet napfényre; s viszont sok eseményre borithatja a feledekenység fátyolát. De én a lezajlott évről nevezetest feljegyezni nem tudok, monoton egyformaságban tünt el. Hanem legalább évi közgyülésünk mégis nyujt anyagot a levélirásra. Közgyülésünk julius 12. és 13-án tartatott meg Szt.-Gericzén, s ez egyike volt gyüléseink legnevezetesebbjeinek nem annyira a tárgyak fontossága, mint az igazi érdeklődés folytán, melylyel lelkészeink és tanitóink abban részt vettek.

Gyülésünket jul. 12-én d. u. egy alkalomszerü beszéddel nyitotta meg esperesünk, s még az nap kisebb fenforgó ügyek elintézése után felolvasta az évi, nagy gonddal összeállitott jelentését, mely j.-könyvbe igtattatni határoztatott, ugyanaz nap kineveztettek a különböző bizottságok; azonban érdemleges gyülésünk jul. 13 án kezdődött, a mikor körünkbe érkeztek világi részről ügyvéd tkts. Pálfi Mihály ur M.-Vásárhelyről, ügyvéd tkts. Kőváry Mihály ur Kolozsvárról, tanár tkts. Gaal Kálmán úr Csikfalváról, a kik mindnyájan lelkes fogadtatásban részesültek.

Másnap reggeli 7 órakor a tárgyalások megkezdődtek, felolvastatott ama bizottság jelentése, mely a végett küldetett volt ki, hogy az E. K. Tanács felhivása szerint köri gyülésünk jelölje meg, mely ekklézsiáink vannak anyagilag abban a helyzetben, hogy az 50-es években igért status adományt kifizessék?

A bizottság számba véve m. köri ekklésiáink vagyoni állását, azt nyilatkoztatta, hogy jelen nyomasztó viszonyok közt az igért és még hátralevő adósság befizetését Maroskörben egy ekklézsia sem eszközölheti önfentartása veszélyeztetése nélkül.

Azonban a bizottság véleményezése fentartása mellett, hogy végrevalahára az évi államsegély valódi czéljaira t. i. a szegény ekklézsiák felsegélésére fordittathassék, s ne kelljen ebből fedezni az ekklézsiák státus adósságait, közgyülésünk az ekklézsiák activ és passiv vagyoni állása szerint, s más körülmények tekintetbevételével is határozta megjelelni azok ekklézsiáinkat, melyek $^{1}/_{3}$ vagy $^{2}/_{3}$ részben be tudnák a kérdéses adósságot fizetni.

Itt Maros-körben, az igazság őszinte hangján szólva, alig lehet egy ekklésiát is fizetésre kényszeriteni, mert itt minden községet vegyes felekezetüek laknak, egyiknek gyengitése a másiknak előnyére szolgálna; itt az épités is többe kerül, mint más körökben, a hol fa, kő, sőt mész is elegendő van, ezek itt mind hiányzanak; azonban jogos és igazságos, hogy az egyház szegény ekklésiák rovására ne fizessen oly ekklésiák

helyett, melyek minden megerősités nélkül törleszthetik adósságukat.

Felolvastatott ezután a tanügyi bizottság évi jelentése, mely általán kedvezőleg fogadtatott, annál is inkább, mivel tanitó atyánkfiai igen kevés kivétellel, kifogástalanul teljesitették igen nehéz feladataikat, mely ez évben annyival terhesebbé vált, mivel az isk. évnek szept. meg kell kezdődni, május hóban pedig végződni. Különösen kitünt Nagy Benedek, n.-adorjáni tanitó, kinek megyénk kir. tanfelügyelője elismerését nyilvánitotta, a közigazgatási bizottság pedig a tanfelügyelő ajánlatára jutalommal tüntette ki.

Azonban sajnos, hogy ez évben a cultusminiszter ur ő nagyméltósága takarékosságának hatását nekünk is kellett érezni: hiába kérelmezgettünk taneszközökért, mert nem kaptunk, pedig az iklándi, iszlói, buzaházi, gálfalvi és a szt.-háromsági a szó teljes értelmében semmi taneszközzel nem rendelkeznek: az iskolai épületek kiválólag az iklandi és szt.-háromsági a használhatatlanságig silányak.

Felmerülvén közgyülésünk előtt az a sajnos körülmény is, miszerint Maros-Tordamgye már több izben belső embereinket, ekklésiánk gondnokait, egyháztiait, harangozóit bevonta a közmunkateru alá, s minden felszólalások, folyamodások és esperesi hivatalos átiratok mellett is figyelembe nem vétetett azon előszámlálhatatlan teendők sokasága, melyet a papság minden díj nélkül tartozik teljesiteni: épen azért látván közgyülésünk, hogy itt méltánylásra nincs kilátás, elhatározta feliratot intézni a nagyméltóságú közmunka és közlekedési miniszter ő nagyméltóságához a régebben is gyakorolt jog megadása végett, felfejtvén ebben az összes teendőket, melyet a papság minden ágában teljesitett, elhatározta továbbá, hogy pártolás végett minden felekezet esperességéhez megküldi.

Ezen felirat szerkesztésével elnök és jegyző bizatott meg.

Egyházunk lelkes és ügybuzgó tagja tkts. Pálfy Mihály ügyvéd ur pedig saját költségére kinyomatni igérte, a miért őszinte köszönet nyilvánittatott.

Reméljük, hogy e jogos és igazságos kérés a testvérfelekezeteknél méltó pártolásban részesül: de reméljük azt is, hogy E. K. Tanácsunk is a maga jogköréből kifolyólag mindent megtesz.

Körünkben több év óta fennálló olvasóegylet átalakúlt ötévi kötelezettséggel Dávid Ferencz fiók-egyletté, megválasztatott elnöknek Kelemen Albert, jegyző-pénztárnoknak Fazakas Lajos, könyvtárnoknak e sorok irója. Az igy átalakult egylet valószinüleg mindent megtesz a lehetőségig, hogy azon czél előmozditására, melyet a „Dávid Ferencz“-egylet tüzött feladatává, hivatásköréhez mérten közreműködjék. Nagy János.

Levél Székelykeresztur körből: „A kereszturi egyházkörben jul. 21-én tartatott meg a f. évi rendes közgyülés a szt.-ábrahámi ekklésiában. A gyülés egyik nevezetesebb tárgya volt néhai Jakabházy Zsigmond halálával megürült egyik felügyelő gondnoki hivatalra szavazati többséggel megválasztott s a méltś. és főt. E. Főtanács által megerősitett és felesketett mélts. Szentkirályi Árpád ur beiktatása, a ki a közgyülés által elismeréssel fogadott s egész terjedelmében jegyzőkönyvre venni határozott programmszerü beszéddel foglalta el köri felügyelő gondnoki s egyszersmind világi elnöki hivatalát. „Fogadják, — ugy mond — ezen nagybecsü megtiszteltetésért hálás köszönetemet s azon igéretemet, hogy letett eskümhöz hiven buzgó és önzetlen szolgája leszek egyházkörünknek. És különösen kérem a tisztelt közgyülésnek t. lelkész és tanitó tagjait, hogy mindazon ügyekben, melyeknek intézése hatáskörömbe esik, vagy a melyeknek támogatása világi hivatalos vagy társadalmi állásom utján talán előnyösen tehető: forduljanak feltétlen bizalommal hozzám, s én a lehetőségig igyekezni fogok, hogy bizalmukban ne csalódjanak. Jelentem, — mondja tovább — miszerint tapasztalva, hogy egyházközségeink némelyikében a gondnokok szabálytalanúl, sőt aggályosan kezelik a pénztárt, ezen baj orvoslása végett, addig is, mig behatóbb intézkedések tétethetnének, egy általános utasitást intéztem a gondnokokhoz s tervbe vettem a pénztáraknak koronként leendő személyes megvizsgálását, hogy ez által az érdemlegesebb teendők iránt is közvetlen adatokat szerezhessenek". Végül fölemliti, hogy szolgabirói állását is segitségül véve, intézkedett a siménfalvi papi csűr kijavitása iránt, a mult közgyülés megbizatása folytán pedig megbizott társaival együtt szövegezték az egyházkör „házszabályainak" és az egyházi szervezetre vonatkozó jelentésnek tervezeteit."

Ezen székfoglaló beszédből a tünik ki, hogy a mélts. köri gondnok ur nem gépiesen mondotta el az eskü szavait, hanem moralis kötelezettséget érez magában, hogy azokat ügybuzgalommal érvényesitse is az egyházkör javára, mire segélje Isten.

Elismerést érdemel a köri dalkör közreműködése, mely a tárgyalásokat megelőzőleg tartott isteniisztelet szépségét és buzgóságát összhangzatos énekdarabokkal emelte, s a közgyülési nap estéjén egy czimbalomjáték és két szavalat közreműködésével nagy számu válogatott közönség jelenlétében saját pénztára javára a községi iskola egyik tantermében sikerült Concertben bizonyitotta be életrevalóságát és ügyességét. E dalkör ezelőtt pár évvel alakult s már is sok szép jelét adta életrevalóságának. Vajha ne jutna azon vidéki dalkörök sorsára, a melyek kezdetben nagy buzgósággal megalakultak, de később szétmállot-

tak! Jelen esetben Györffy Ferencz énlaki lelkész dalkör-vezető atia és a többi tagok lelkesedése ellenkezőre enged következtetni. (Ntrs.)

Berde Mózes a székely-keresztúri gymnasium olvasó-egyletének ez évben is 50 frtot adományozott. E szép tett önmagát dicséri.

Kinevezés. Kolozsmegye tanfelügyelőjévé Kozma Ferencz, a székely-keresztúri állami fikepezde igazgatója neveztetett ki. Kozma Ferencz bizonyára diszére lesz ez uj állomásának is, melyen szivesen üdvözöljük.

Verespataki pappá a főt. püspök ur Raffaj Zsigmond tordai köztanitót nevezte ki, ki állomását jul. 18-án hatásos beszéddel el is foglalta. Üdvözöljük.

A pápa encyclikája. XIII. Leo pápa Budavára visszafoglalásának kétszáz éves emlékünnepélye alkalmából körlevelet intézett Magyarország róm. kath. főpapságához. A körlevél bevezetésében azt igyekszik történelmileg föltüntetni, hogy mily szoros viszony volt kezdettől fogva Magyarország és a római szentszék között, miként segitették a pápák a magyar nemzetet. Dicséri a magyarok hősiességét és a szentszékhez való ragaszkodását és hogy őseik erényei az utódokban sem halltak ki; s örömét fejezi ki azon, hogy a régi viszony Magyarország és a pápai szék közt ma is fönnáll. De nem mellőzheti hallgatással, hogy az egyháznak mennyi ellensége van: a naturalismus, a rationalismus stb. És hogy az egyház ezekkel szemben küzdhessen, óhajtandónak tartja mindenekelőtt, „hogy az egyház egész Magyarországon teljes és sértetlen szabadságot élvezzen", „hogy a törvényből eltávolittassék mindaz, mi az egyház jogaival nem áll összhangzásban, cselekvési képességét csökkenti s a katholikus hitvallással ellenkezik."

Azután alkalmat vesz, hogy a házasság, az ifjuság és papság nevelésének kérdéseiben nyilatkozzék.

A házasságra nézve hangsulyozza a házasság fölbonthatatlanságáról szóló katholikus tant és a házasságot egyedül az egyházi hatalomnak kivánja alárendelni, s kimondja, „hogy katholikus embernek tilos és pedig a legfontosabb okoknál fogva tilos a katholikus hitvalláson nem levő keresztényekkel házasságra lépni, s hogy a ki ezt az egyház meghatalmazása és engedélye nélkül tenné, az Isten és egyháza ellen vétkezik." A nevelés ügyére térve kárhoztatja „az ugynevezett felekezet nélküli, vegyes és laikus iskolákat" s ajánlja, hogy a gyermekeket ne küldjék oly intézetekke, hol hitök veszélyeztetve van, hanem állitsanak a papok fönhatósága alatt álló iskolákat. Ugyanigy nyilatkozik a közép- és felsőiskolákról is. S különösen felhivja figyelmét a növendékpapság nevelésére, hogy világias szellemet sohase öltsenek. A levelet a papságra és az összes népre adott apostoli áldás zárja be.

A pápai körlevél teljesen megfelel annak a szellemnek, mely Magyarország kath. papságát irányozza, s melynek nyilatkozataival elégszer van alkalmunk találkozni. Készséggel elismerjük, hogy a pápák egykor hasznos és jó szolgálatokat tettek Magyarországnak s hogy XI-ik Incze pápának nagy érdeme van benne, hogy az egyesült keresztény hadak ezelőtt kétszáz évvel Budavárát a töröktől viszszafoglalták, de igen nagy árnak tartanók, mit a pápai körlevél most ezért követel: t. i. „hogy a törvénykől eltávolittassék mindaz, mi az egyház jogaival nem áll összhangzásban s a katholikus vallással ellenkezik", mert hogy egyebet ne emlitsünk, ezáltal oly törvények is semmisittetnének meg, melyek más oly keresztény egyházak jogainak a biztositékai, a mely egyházak az utóbbi háromszáz év alatt bizonyára nem kisebb szolgálatot tettek a pápáknál és a kath. egyháznál a magyar nemzet szabadságának és mivelődésének. Ezt az árt a magyar törvényhozás ő szentségének nem adhatja meg. Nem bocsátkozhatunk a körlevél részletes birálatába, de nem is szükség, mert az abban foglalt tanok és igények nem ujak, jól ismerjük már azokat itthonról: s a magyar nemzet illetékes körei meg elég felvilágosultak és éleslátásuak arra, hogy ne reflectáljanak oly követelményekre, melyek a magyar államjog egyenes megtámadása; és katholikusainknak is elég belátásuk leend arra, hogy óva fogadjanak a házasság és nevelésügyre oly tanácsokat, melyek provocatiok a kulturharczra.

A pápai körlevél mind az államnak, mind a prot. felekezeteknek figyelmeztetés arra, hogy álljanak résen a klerikalismussal szemben.

Dall H. Károly az északamerikai unitárius társulat missionariusa f. évi julius 18-án elhunyt Calcuttában. Dall neve ismeretes folyóiratunk olvasói előtt is. Ő volt az első unitárius az Egyesült Államokból, ki minket először 1868-ban meglátogatott s még később egyszer ismét eljött. Meg is választatott tiszteletbeli consistornak. Ez évben ünnepelte meg születésének 70-dik évfordulóját s halála után való héten érkezett meg az amerikai unitárius társulatnak elismerő irata Indiában kifejtett munkásságáért. Dall 34 évig müködött Calcuttában, mint missionárius; jótékony nyomokat hagyva maga után. Iskolákat alapitott, s azokban tanitott is. Minden 7 évben egyszer meglátogatta családját Amerikában. Neje irónő Washingtonban, salonja a tudományos férfiak találkozási helye szokott lenni. Két gyermeke van: egy fiu és leány. A fia a tengerészeti ministeriumnál a legfontosabb állást foglalja el. Dallnak szenvedélye volt a missionáriusság. Előbb pap volt Amerikában, de aztán nyugtalan lelke nem engedte pihenni, s 1852-től fogva folytonosan a keresztény vallás terjesztésére szentelte minden idejét s erejét. Körösi

Csoma Sándor emléke iránt nagy kegyelettel viseltetett s a mult évben Darjeelingben sirját meg is látogatta s arról virágot küldött. Az indiai lapok, valamint az amerikaiak a legnagyobb részvéttel és elismeréssel irtak ez önfeláldozó emberről, ki hazáját s családját elhagyta, hogy a Krisztus tanát hirdesse. Ő valódi tanitványa volt az emberiség jóltevőjének — Krisztusnak. Emléke fenn fog maradni tanitványai lelkében s azok utódai között.

Értesitő az unitárius vallás közönség iskoláiról az 1885—86-ik tanévben. Szerkesztette Kovács János igazgató-tanár. A kolozsvári főtanodánál, papnevelő intézetben müködött 7 tanerő: a gymnasiumban 23; az elemi iskolában 4. Felvétetett az év elején a papnevelő intézetbe 24: gymnasiumba 249: az elemi iskolába 76, összesen 349. Ebből unitárius volt 204: a többi más vallásfelekezetü. Érettségi vizsgálatra állott 28 rendes tanuló és egy ismétlő. A vizsgálatot jeles eredménnyel letette 7: jóval 9: egyszerüen 11: 2 egy-egy tárgyból visszavettetett 2 hónapra. Papiszigorlatot tettek Osváth Gábor és Péter János jó — és Gálfalvi János kielégitő eredménynyel.

Az ifjuság javadalma, ide nem értve a tanitványokból való jövedelmet s kosztot 3686 frtra ment. Az ifjusági egyletek szép sikerrel munkálkodtak. P. Horváth Kálmán derék isk. főgondnokunk ez évben is 100 frtot adott a jeles tanulók megjutalmazására.

A székely-kereszturi középtanodánál 9 tanerő volt. Felvétetett az 5 gymn. osztályba 99; az előkészitőbe 17: összesen 116. Ebből unitárius volt 80, a többi más vallásu.

A tordai állami polgári fiu- és leányiskolában a tanerők száma 15; felvétetett összesen 149 tanuló.

Beküldött értesitők: A m.-vásárhelyi ev. ref. collegium értesitője. Kiadta az igazgatóság. Müködött a gymnasiumban 18 tanerő; elemi oszt. 7. A colleg. összes népessége volt: 344. Az Értesitőt jeles munkatársunk Koncz József tanár érdekes munkája zárja be, mely a könyvnek mintegy fele részére foglalja el, s mely a marosvásárhelyi ev. ref. collegiumot ismerteti 1718—1800-ig terjedő időszakból. — Jelentés a sárospataki ev. ref. főiskola (akadémia és gymnasium) állapotáról a 1885—86-iki isk. évben összeállitották: dr. Szánthó Gyula és Molnár Lajos igazgatók. Az akadémiánál müködött 18 tanerő; a hallgatók létszáma a második félévben 111 volt. A gymnasiumnál a tanerők száma volt 15; a tanulók létszáma 466; érettségi vizsgálatra jelentkezett 29 tanuló; sikerrel vizsgázott 28. — A sz.-udvarhelyi kir. áll. főreál isk. értesitője szerint a tanári személyzet állott 14 tanerőből; a tanulók létszáma 152. Az értesitében dr. Vajda Emilnek van egy értekezése: Attila szereplése a Saumandar-Eddában, a Waltharius és Nielung-énekben. — A zilahi m. kir. állami tanitóképezde értesitvénye az 1885—86-ik tanévről szerkesztette: Faluvégi Albert igazgató. Az intézetnél 11 tanerő; e tanulók száma a képezdében volt 42; a gyakorló iskolában 45. — A brassói m. kir. áll. elemi és polgári isk. értesitője az 1885—86. tanév végén, szerkesztette Orbán Ferencz igazgató. Az intézetnél volt 25 tanerő; a tanulók létszáma 762. — A brassói magyar kir. áll. iparisko- la értesitője. Szerkesztette. Kilényi Endre isk. vezető. A tantestület állott 11 tagból; a tanulók száma 294. — A marostorda megyei tanitó-testület első évkönyve 1878—86. évről. Szerkesztette Lénárt József, elnök. Ára 50 kr. E füzetben fel van tüntetve a tantestület 7 éves fejlődése, munkaköre, jelen állapota és szervezete s több értekezés van benne közölve. A tagok száma 249. A hasznos füzetet ajánljuk az érdekeltek figyelmébe.

Gyászhirek. Várady Károly kolozsmegyei kir. tanfelügyelőt, egyházunk egyik legbuzgóbb tanácsosát, kedves barátunkat f. évi aug.

20-án elvesztettük. A mint olvasóink már a napi lapokból értesültek, egy szerencsétlen párbajnak lett a jeles férfiu áldozata. Az ő esete elég szomoru példa arra nézve, hogy a párbaj mennyire nem alkalmas igazságszolgáltatásra. Nálunk a becsület megvédésére még nem szüntek meg ahoz az eszközhez folyamodni, melynél az itélet csak a véletlen műve, esély. Várady Károly halála az országban mindenfelé mély részvétet keltett. Kolozsvár közönségének általános gyásza kisérte sirjába. Fájó szivvel jegyezzük fel mi is a kötelesség szolgálatában elesett férfiú halálát. Életéről bővebben fogunk egyik közelebbi füzetünkben megemlékezni. Várady Károly nőt (Miklós Ida) és két gyermeket (Aurél és Dóra) hagyott hátra. — Id. Barabás Sándor bölöni nagybirtokos, a felső fejérköri egyházkör felügyelő gondnoka, élete 69-ik, özvegységének 7-ik évében, hosszas szenvedés után, f. évi jul. 16-án jobb létre szenderült. Egyikét vesztettük benne a legjobbaknak. Komolyan érdeklődött egyháza iránt s hiven teljesitette azzal szemben kötelességeit. Adjon az Isten sok oly buzgó felügyelő-gondnokot, milyen ő volt. Örököse: egyetlen gyermeke: Barabás Sándor, ki hivatva van, hogy atya nyomdokaiba lépjék. — Harczói Gálfalvi Imréné, volt kir. táblai itélőmester özvegye, sz. Énlaki Sala Károlina, életének 75-ik, özvegységének 10-ik évében, f. évi jul. 20-án megszünt élni. Vallásos és áldozatkész nő volt. Vallásközönségünknek Kolozsvárt egy 3000 frtot érő telket hagyott s a szováthi ekklézsiának 100 frtot. Ezek és más adományai, melyekkel a közczélokra járult, őrzik emlékét. — Sebes Pál, miniszteri tanácsost érzékeny veszteség érte; édes anyja: Özv. Sebes Pálnénak f. évi julius 28-án történt halálában. Az üdvezült 82 évet élt, 22-öt özvegységben töltve. Meghalt Toroczkón. — Kelemen Elek, szucsági birtokost fájdalmas csapás találta, szeretett, jó testvére özv. Beke Sámuelné sz. Kelemen Róza f. évi aug. 28-án életének 53-ik évében történt halálában.

A szerkesztőség postája.

G. A. úrnak. Köszönjük igéretét, hogy ön és ekklézsiája jövőre pártolók lesznek. Bár követnék mások is a jó példát! A mi már azt a kivánságát illeti, hogy folyóiratunkat havi füzetté alakitsuk, ki kell jelentenünk, hogy bármennyire akarnók is, a jelen viszonyok közt alig lehetséges. Gondoltunk már mi is arra nem egyszer, de az eszmével kedvezőbb időkre kell várnunk. Hanem arra a miért ön óhajtja, az nem is feltétlenül szükséges. Ön tért kiván a papságnak, hogy „irodalmilag is működhessék.“ Azzal pedig szolgálhatunk, a mint-

hogy szolgáltunk eddig is azoknak, a kik dolgozataikkal megkerestek. A tér éppen nincs elzárva, a ki akart, eddig is müködhetett a papok közül irodalmilag. Péterfi Sándor, Albert János, Kis Mihály, Csegezi László, Török Samu, Rédiger, Ürmösi, Barabás, Raffaj, Nagy J. és többen, a kiknek neveivel találkozhatni folyóiratunkban, avagy nem papok-e? Várjuk az ifjabb nemzedéket is az irodalmi müködésre s ha szükség füzeteink terjedelmét is növeljük, s minden számban közlünk papi dolgozatokat, csak jöjjenek hát, a tér nyitva áll!

ARANYKÖNYV.

ANGOL UNITÁRIUS TESTVÉREINK ÁLTAL LONDONBAN ÉPITETT „ESSEX HALL" KÖLTSÉGEIHEZ

f. évi aug. 12-ről 289—1886. számu felhivásomra hozzájárultak:

I. Közlemény.

Ferencz József 40 frt. Péterfi Dénes 20 frt. Kovács János 20 frt. Boros György 20 frt. Kovácsi Antal 10 frt. Özv. Gyergyai Ferenczné 10 forint. Nagy György 1 frt. Gyulay László 15 frt. Gyulai Etelka 5 frt. Filep István 5 forint. Dr. Brassai Sámuel 50 frt. Molnár Sándor 20 frt. Mózes András 10 frt. Nagy Lajos 5 frt. Bölöni ekkla 100 frt. Márkus Ferencz 5 frt. Sz.-péteri ekkla 2 frt. Vas István 2 frt. Dániel Gábor 40 frt. Paget János 50 frt. Varga Dénes 10 frt. Bágyi Kálmán 10 frt. Szováthi ekkla 10 frt. Pál Mózes 5 frt. Gyulai Árpád 5 frt. Berde Mózes 40 frt. Szász Mózes 20 frt. Vécsei Sámuel 20 forint. Farkas Vilmos 10 frt. Szabó Mózes 5 frt. Dr. Székely Ferencz 5 forint. Dr. Jankovics Pál 3 frt. Elekes József 2 frt. Gruber József 1 frt. Barabás Sándor 1 frt. Székely K. Ferencz 2 frt. Özv. Jánki Andrásné 2 frt. Raffaj Zsigmond 2 forint. Pap Mózes 6 forint. P. Horváth Borbára 10 forint, a mi összesen **599** forint.

Nem keresek szavakat örömöm nyilvánitására, hogy fölhivásom oly meleg felkarolásában részesült azok részéről, kiknek becses adományaikat ezennel nyilvánosan is szerencsés vagyok nyugtázni. Fogadják egyen-egyen és öszszesen hálás köszönetemet nemes áldozatkészségökért szintugy, mint azon reményért, a melyet nekem ezzel megszereztek. Mert most már nem kételkedem abban, hogy legalább 1200—1300 forintot, a mi 100 font sterlingnek felelne meg, sikerül összegyüjtenünk a kitüzött czélra. Minthogy azonban én ez adományt mielőbb elküldeni óhajtanám Londonba, bizalomteljes tisztelettel kérem fel mindazokat, a kik felhivásomat a magukévá tették, hogy becses adományaikat a lehetőleg még e hó folytán beküldeni sziveskedjenek.

Kolozsvárt, 1866. szept. hó 12.

Ferencz József,
unitárius püspök.

A BUDAPESTEN ALAPITANDÓ UNITÁRIUS RENDES LELKÉSZI ÁLLOMÁSRA ÉS ÁLLANDÓ IMAHÁZRA TETT KEGYES ADOMÁNYOK.

XXXIII. Közlemény.

Tekintetes Albert Dénes ur 51 sz. gy. könyvecskéjén adakoztak: Moskovics Adolf 50 kr. Juhász Károly 10 kr. Friedman Dávid 20 kr. Schwarcz Zsiga 20 kr. Follinus István járásbirósági aljegyző 30 kr. Herczeg Nándor 70 kr. Kelepecz József járásbirósági irnok 30 kr. Mutter Ferencz járásbiró 1 frt. Filip Tódor gör. kel. esperes 1 frt. Schwarcz Jakab Keszteg 1 frt 60 kr. Lukács Imre M.-Telek 40 kr. Molnár György görög kel. lelkész Tinódon 1 forint. Stichlentner Nándor élesdi urad. ispán 1 frt. Flatt Károly rév lugosi urad. főtiszt. 1 frt. Riczi János rév-lugosi erdész 1 frt. Vecsey Tivadar Rév állomási főnök 1 frt. Glicze János révi körjegyző 1 frt. Nabroczky Sándor erdész 1 frt. Poór István segéd szolgabiró 1 frt. Fábián Teréz kisasszony 50 kr. Toucz Miklós révi tanitó 50 kr. Dr. Szervenszky Béla körorvos 1 frt. Máthé 50 kr. Veinberger Antal kereskedő 20 kr. Szabó Dénes birósági végrehajtó 30 kr. Veisz Izidor 20 kr. Fekete M.-Telegd 20 kr. Brachfeld József 1 frt. Dr. Papanek Miklós 1 frt. Kettenhofer József pénzügyi fővigyázó 50 kr. Nagy Imre ref. tanitó 50 kr. Kiss Emil 1 frt. Retczár János postamester Élesden 1 frt. Gaszner Károly 1 frt. Szirovi Teréz vendéglősné 1 frt. Holuszki Fridman csonka 50 kr. Söpkész Gyula 50 kr. Élesd Pénzügyörség 50 kr. Prichistal Dezső 50 kr. Lukács József 2 frt. Vesselény Sándor 50 kr. Tuczingeni Tichstl Ferencz lovag 2 frt. Csányi István szolgabiró 1 frt. Kolozsváry János örvendi körjegyző 50 kr. Tóth István ügyvéd N.-Várad 1 frt. Lukács György m.-teleki biró 1 frt. Szabó Sándor kereskedő segéd 50 kr. Szirovfi Károly vendéglős 50 kr. Tuszingeni Tichtl Laura 1 frt. Deutsch József 2 frt. Deutsch Henrich Réven 2 frt. Hege. düs Ferencz kisjenői lelkész 1 frt. Bereczky Sándor kapt. erdész 1 frt. Jenny Bertalan 1 frt. Bereczky Victor 1 frt. Filip Sándor jegyző 1 frt. Toje Péter főbiró Peszerén 30 kr. Huber Lajos 1 frt. Vegner Pál 60 kr. Kártya nyereség 10 kr. Szabó Gyula 20 kr. Adler Farkas 40 kr. Fazakas István 10 kr. Lederer József Élesd 40 kr. Kocsis József 50 kr. Kiss Márton 20 kr. Juhász Károly 20 kr. Albert Lőrinczné, Nagy Róza Bölön 1 frt. Albert Zsuzsa Bölön 1 frt. Gyomár Samu 1 frt. Lederer Márton Élesd 1 forint. Sterba Ödön 50 kr. Demhor Márton Szathmár 50 kr. Bibesku János 1 frt. Váli József N.-Várad 1 frt. Balog Soma 1 frt. Dr. Samosi Márton 1 frt. Schvarcz Jakab 4 frt. Szigethy István aljegyző 1 frt 50 kr. Kászonyi Ferencz 30 kr. Csabó 20 kr. Todorffi Domokos kjbiró 1 frt. Incze albiró 50 kr. Bank reterirt 30 kr. Friedrich 20 kr. Egy asztaltársaság Kékesen 1 frt 50 kr. Veresegyházi Pálfi János 50 kr. Nagy Lajos 1 frt. Almady Victor 1 frt. Kovács József 2 frt. Andrényi Károly és fia N.-Várad 1 frt. Incze Lajos 1 frt. Spiczer Lajos 1 frt. Albert Dénes Czéczke 29 frt. Összesen **100 frt.**

Szerémi Odescalchi Arthur hg. ö mltsga 88 számu gyüjtőkönyvecskéjén adakoztak: Odescalchi Arthur herczeg 77 frt. Gr. Migazzy 5 forint. Majthényi 5 frt. Bodo Lajos 2 frt. Bacskády Jenő 1 frt. Báró Pidoll Ignácz 5 frt. Turcsányi István 2 frt. Dr. Benkő Lajos 3 frt. Összesesen: **100 frt.**

Török Péter nyugalmazott királyi járásbiró ur a 231. számu gyüjtőivén maga és neje Farkas Netti Kékes 10 forint. Bodor Zoltán erdész 1 forint.

Török Irma 12 éves 1 frt. Török Anna 1 frt. Török Aranka 8 éves 1 forint. Fehér (Ida) Károlina 1 frt.

Ezen összegek fedezésére szolgál az 0.333a számu, a szamosvölgyi vasut társaság által 125 frtról 30 d. szelvénnyel kiállitott, s a budapesti unitárius egyháznak ajándékozott negyed törzs-részvény. Összesen: **15 frt.**

Kovács János igazgató tanár 116 sz. gyüjtő könyvecskéjében adakoztak: X. Y. 20 kr. Hunwald Adolf 30 kr. N. N. 50 kr. Bedő Dániel 10 forint. Sperling Henrik 3 frt. Összesen: **14 frt.**

Nagyságos Fekete Lajos erdőszeti akadémiai tanár ur 59 számu gyüjtő könyvecskéjén adakoztak a következő erd. akadémiai hallgatók: Székely Mózes 50 kr. Ajtay János 10 kr. Kozma István 40 kr. Rétyi Zsigmond 50 kr. Ifj. Fekete Ferencz 1 frt 60 kr. Ürmösy Kálmán 10 kr. Jakab József 20 kr. Balog Dezső 20 kr. Rónay Antal 10 kr. Gábor Sándor 20 kr. Imecs Béla 20 kr. Berde Mihály 10 kr. Allender Frigyes 20 kr. Domokos Sándor 20 kr. Székely József 10 kr. Hajdu János 20 kr. Rignát 20 kr. Török Sándor 50 kr. Kremniczky Aladár 30 kr. Bodor Zoltán 20 kr. Tomka Kálmán 10 kr. Bartha Gábor 40 kr. Kovács Gábor 1 frt. Bihari Ödön 50 kr. Lánszky József 50 kr. Geber Antal 30 kr. Móricz 20 kr. Huszly László 50 kr. Esztek Áron 10 kr. Jüngling 20 kr. Szvaty Béla 20 kr. Kosztka Lajos 50 kr. Schreiber Ferencz 50 kr. Kút István 20 kr. Budua Károly 20 gr. Kriszta G. 10 kr. Gyarmathy Mózes 20 kr. Pais Tamás 20 kr. Tesner 30 kr. Biró Lajos 20 kr. Molnár Lajos 10 kr. Schmied Zsigmond 20 kr. Goda S. 20 kr. Musnai Géza 20 kr. Löfy Jenő 20 kr. Gothárd 20 kr. Fábry Andor 20 kr. Kolosy Sándor 20 kr. Fiszleitner Aug. 20 kr. Szentpáli Kálmán 30 kr. Rosnyai János 20 kr. Lukácsi N. 10 kr. Mészáros N. 10 kr. Almásy István 10 kr. Koszenszky Pál 40 kr. Banyer Ágoston 50 kr. Olvashatlan 10 kr. Olvashat. 20 kr. X. X. X. 20 kr. Bartha László és neje 1 frt. Karácsonyi 10 kr, Dávidos Lajos 20 kr. Velancsics István 20 kr Kollerffy 20 kr. Bohaczek 60 kr. Áronfi E. 10 kr. Olvashatatlan 10 kr. Füzy Zoltán 20 kr. Joós Elek 20 kr. Vend Ferencz 10 kr. Tompa Kálmán 20 kr. Costan István 10 kr. Szvoboda 10 kr. X. Y. 10 kr. Pintér Mihály 20 kr. Kovács Antal 20 kr. B. K. 10 kr. Simatovics 20 kr. Olvashatatlan 10 kr. Ulreich 40 kr. Lágler Gyula 10 kr. Freund 10 kr. Kalivoda 20 kr. Vaszari Ernő 30 kr. Fribus Adolf 20 kr. Hofman 30 kr. Bossányi István 20 kr. Schemmel 50 kr. Rojkó Béla 10 kr. Br. Letenyei 10 kr. Genersich 40 kr. Piskota 10 kr. Kosztenszky B. 20 kr. Fekete Lajos 6 frt 10 kr. Összesen: **30 frt.**

E közlemény főösszszege **259** frt. Ehez adva a 32-ik közleményt 17,650 ftr 62 krt, az alap teszen **17,909** frt **62** krt.

Fogadják a kegyes adakozók és gyüjtők egyházunk iránt tanusitott buzgó fáradozásaikért az egyházközség nevében hálás köszönetünket.

Budapest, 1886. szept.

Hajós János,
egyh. gondnok.

Végh József,
pénztárnok.
